

Національна
академія наук України

Інститут
української археології та джерелознавства
імені М.С.Грушевського

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ
MYKHAILO HRUSHEVSKY DIGITAL ARCHIVES

Видавництво "Світ"

<http://svit.gov.ua/>

Михайло ГРУШЕВСЬКИЙ

ТВОРИ у 50 томах

Видавнича рада:

Борис ПАТОН — голова
Любомир ВІНАР • Іван ДРАЧ • Аркадій ЖУКОВСЬКИЙ
Іван КУРАС • Володимир ЛИТВИН • Олексій ОНИЩЕНКО
Омелян ПРІЦАК • Френк СИСИН • Ярослав ЯЦКІВ

Головна редакційна колегія:

Павло СОХАНЬ — головний редактор
Ярослав ДАШКЕВИЧ — заст. головного редактора
Ігор ГИРИЧ — відповідальний секретар
Геннадій БОРЯК • Віктор БРЕХУНЕНКО • Іван БУТИЧ
Сергій БЛОКІНЬ • Василь ДАНИЛЕНКО • Микола ЖУЛИНСЬКИЙ
Олександр КУЧЕРУК • Олександр МАВРІН • Ігор МЕЛЬНИК
Надія МИРОНЕЦЬ • Юрій МИЦИК • Всеволод НАУЛКО
Руслан ПИРІГ • Валерій СМОЛІЙ • Ольга ТОДІЙЧУК
Василь УЛЬЯНОВСЬКИЙ • Ярослав ФЕДОРУК

Михайло ГРУШЕВСЬКИЙ

Том 7

Серія
ІСТОРИЧНІ СТУДІЇ ТА РОЗВІДКИ
(1900–1906)

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ
MYKHAILO HRUSHEVSKY DIGITAL ARCHIVES

ЛЬВІВ
ВИДАВНИЦТВО
«СВІТ»
2005

ББК 63.3 (4 УКР)
Г91

*Затверджено Вченою радою
Інституту української археології та джерелознавства
імені М.С.Грушевського НАН України*

Упорядник Мирон КАПРАЛЬ

Автори коментарів: В.Александрович, М.Бандрівський,
М.Капраль, Я.Клиш, О.Купчипський, Ю.Лукомський, О.Мельник,
М.Мудрий, С.Панькова, В.Петегирич, А.Фелопок

Видавництво "Світ"

<http://svit.gov.ua/>

ISBN 966-603-223-6
ISBN 966-603-439-5 (т. 7)

- © Інститут української археології та джерелознавства імені М.С.Грушевського НАН України, 2005
- © Коментарі, автори, 2005
- © Видавництво «Світ», дизайн та художнє оформлення, 2005

РОЗДІЛ IV

ОГЛЯДИ, РЕЦЕНЗІЙНІ СТАТТІ,
ВИСТУПИ, ПРОЕКТИ

ЛЬВІВСЬКЕ НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА І ЙОГО ВНЕСКИ У ВИВЧЕННЯ ПІВДЕННОЇ РУСИ

Нещодавно минуло десять років відтоді, як Товариство Шевченка у Львові (Лембергу) реорганізувалося в наукову установу і звернулося до енергійного опрацювання питань, пов'язаних головню з минулим і теперішнім Південної Русі. Працюючи в галузях, суміжних з російською історією, філологією, етнографією, воно упродовж цього десятиліття накопичило у своїх численних виданнях значний обсяг цінного матеріалу й наукових досліджень, що становлять, особливо для російських учених, немалий інтерес, та залишаються серед них дуже маловідомими. Хоча Товариство імені Шевченка обмінюється виданнями з досить значною кількістю наукових установ і видань у Росії (звіт Товариства за 1902 рік налічує їх близько 60-ти)*, цей обмін, очевидно, є недостатнім і, судячи з досліджень російських учених останніх років, для них залишаються переважно невідомими матеріали й дослідження з питань, які вони вивчають, опубліковані у виданнях львівського Товариства. З огляду на це, гадаю, для них може бути корисним пропонований мною огляд найважливіших матеріалів і досліджень, вміщених у виданнях Товариства за минуле десятиліття. Хоч у деяких російських виданнях час від часу з'являються звіти про окремі публікації Товариства¹, але загальний і систематичний огляд буде, мабуть, незайвим навіть для осіб, які уважно стежать за виданнями львівського Товариства, а таких у Росії навряд чи знайдеться багато.

Перед оглядом я скажу кілька слів про саме Товариство і його видання.

Товариство імені Шевченка заснували тридцять років тому, у 1873 р. На невеликий основний капітал, який склали пожертви (близько 7 тисяч карбованців), придбали друкарню. Товариство мало на меті сприяти розвитку малоросійської словесності, публікуючи літературні та наукові твори, і його назвали іменем найвидатнішого і найпопулярнішого українського поета Т.Шевченка. Воно, однак, не виправдало покладених на нього сподівань, і тривалий час провадило майже непомітне існування. Причиною були мізерні матеріальні кошти і нестача серед тодішньої молоді русинської інтелігенції людей, які могли б провадити енергійну літературну й наукову діяльність. Певне пожвавлення у ньому починається, коли

¹ Так, не враховуючи випадкові рецензії, "Киевская старина" систематично подає звіти про "Записки" Товариства*; в "Известиях отдела русского языка Академии наук" розпочали систематичні огляди та надрукували огляд видань Товариства за 1898 р.; на сторінках "Журнала Министерства народного просвещения" подавали відгуки на його археографічні видання*.

воно перебрало на себе видання літературного журналу “Зоря” (1885), який тривалий час залишався єдиним малоросійським літературним органом. Матеріальне становище Товариства поліпшується з 1890 р. Разом з тим, вдовольняючи назрілу потребу, виникає думка про перетворення Товариства в наукову установу, за зразком європейських академій наук. У такому сенсі Товариство реорганізувалося в 1892 р., прийнявши назву “наукового” (Наукове товариство імені Шевченка), а остаточно це перетворення завершили в 1898 р., коли його структура цілком наблизилася до академічної. У 1892 р. виходить перша книга його наукового органу — “Записки товариства імені Шевченка, видавництво присвячене науці і письменству українсько-руського народу”¹, і Товариство бере на себе видання юридичного тримісячника, заснованого львівськими юристами, — “Часопись правнича”.

Особливе пошвавлення наукової діяльності Товариства починається з 1895 р. Автор цих рядків у 1894 р. перебрався до Львова з Києва, зайнявши новозасновану кафедру малоросійської історії, і взяв на себе завідування науковими виданнями Товариства. Головуючи в історичному відділі, а згодом (з 1897 р.) будучи й головою Товариства, я мав можливість залучити до активної участі в ньому місцеві наукові сили, особливо з молоді, і вплинути на розвиток наукових публікацій та органів Товариства. “Записки” перетворили в науковий журнал (1895), започаткували окремі публікації археографічних, етнографічних та етнологічних матеріалів, збірники публікацій відділів (секцій) Товариства — історичного, філологічного й природничо-математичного і т.д.

Сьогодні Товариство імені Шевченка, як я згадував, організоване цілком за типом західноєвропейських академій наук. Йому бракує лише титулу академії й, очевидно, — довго бракуватиме, адже для цього потрібен законодавчий акт, а в нинішній ситуації, коли австрійський уряд у ставленні до русинів керується поглядами поляків, а останні у всякому культурному надбанні русинів вбачають порушення свого *status possidendi* [стану володіння], — розраховувати на таку милість уряду не слід. Втім, цей брак титулу не заважає львівському Товариству провадити дуже енергійну наукову діяльність і слугувати найважливішим культурним осередком австрійської Русі, яка все ще позбавлена й марно домагається (з огляду на вказані політичні умови) заснування, поряд з існуючими польськими, русинських вищих навчальних закладів і наукових установ.

¹ У Галичині, за давньою традицією, словами “Русь”, “руський” позначають малоросійське, для більшої зрозумілості користуються назвами “Україна-Русь”, “українсько-руський”, а великоросійське чи російське у прийнятому в Росії сенсі позначають словом “російський”, як і поляки.

Адмініструванням Товариства відає правління (відділ), яке щороку обирають загальні збори; наукова діяльність зосереджена у секціях, що складаються з дійсних членів (їх обирає Товариство за наукові заслуги). Секцій є три: історико-філософська (сюди входять і юридичні науки), філологічна та математичних, природничих і медичних наук. Спеціальний характер мають комісії, що є допоміжними органами секцій: археографічна, етнографічна, юридична, лінгвістична й медична.

Наукові видання Товариства складаються з таких серій:

“*Записки Наукового товариства імені Шевченка*” — науковий журнал, присвячений головню історії, історії літератури, етнографії і мові малоросійського народу. Вони виходять книгами близько двохсот сторінок кожних два місяці; в кінці 1903 р. вийшов 56-й том. Тут публікують дослідження й невеликі матеріали з пояснювальними примітками (дрібніші замітки й матеріали — у відділі “*Miscellanea*”). Широко й систематично провадиться відділ бібліографії (у відділах наукової хроніки й бібліографії, які загалом займають від $\frac{1}{3}$ до $\frac{1}{2}$ журналу); тут з року в рік подають огляд галицьких, російських, польських, угорських та ін. журналів, що містять статті чи матеріали про малоросійські землі (в середньому це близько 50 журналів); цікаві під будь-яким оглядом статті й публікації, що їх стосуються, також знаходять тут критичну оцінку чи принаймні викладається їх зміст, отож ці понад 50 книжок “*Записок*” загалом є дуже солідною *bibliographie raisonnée* [систематичною бібліографією] з вивчення Південної Русі, понад 3000 заголовків окремих видань і статей. Особливо багато місця — як ні в одному зарубіжному виданні — відведено науковій літературі Росії. Час від часу публікують систематичні огляди літератури з окремих питань, не пов’язаних безпосередньо з Південною Руссю, а протягом 1898—1900 рр. подавали огляди й літератури з всесвітньої історії¹.

“*Записки*” є органом історичної і філологічної секції. Поза тим кожна з них щорічно видає один том “*Збірника*” (Збірник історично-філософської секції, і такий самий філологічної), різного обсягу, на 15—30 аркушів; вони призначені для більших за розміром публікацій чи систематичних збірників статей. У збірнику історичної секції публікували мою “*Історію України*” (т. I—IV та VI—VII), у збірнику філологічної секції вийшли підбірки статей з народної словесності Драгоманова і Дикарїва, велика біографія Шевченка Олександра Кониського та ін. Детальніше про опубліковані тут праці я говоритиму далі. Загалом до цього часу вийшло 7 томів історичного й шість філологічного “*Збірника*”.

¹ Показчик до перших двадцяти томів вийшов у 1898 р.: “Показчик до *Записок Наукового товариства імені Шевченка*”. Далі щорічні показчики подавали в томах 26, 32, 38, 45, 51*.

Історична секція видає також “*Руську історичну бібліотеку*”, а філологічна — “*Українсько-руську бібліотеку*”. Перша почала виходити ще у 80-ті роки, незалежно від Товариства імені Шевченка, і лише згодом перейшла до нього, разом із невеликою субсидією, яку мало це видання. Тут публікували переважно переклади видатних праць з історії Малоросії (Костомарова, Антоновича, Владимирського-Буданова та ін.), досі видали 23 книги. З майбутнього року в цьому виданні публікуватимуть матеріали й систематичні збірники статей, розкиданих по рідкісних періодиках Галицької і Угорської Русі. Літературну бібліотеку заснували недавно для наукового видання українських класиків; вийшло три томи з творами буковинського поета й новеліста Федьковича.

Для *археографічних* публікацій є дві серії: “Жерела до історії України-Руси” — для документальних матеріалів — та “Пам’ятки української мови і літератури” — для літературних пам’яток. Щорічно виходить по одному тому, чергуючись, то в одній, то в іншій серії. У першій, історичній, серії вийшло шість томів (1–5 і 7), у літературній — три; про вміщені в них матеріали та вступні дослідження, які супроводять кожен том, я розповім далі, у відповідних розділах.

Етнографічні матеріали також публікують у двох серіях: “Етнографічний збірник” присвячений головно творам народної словесності (фольклору) і містить їхні тексти у якомога суворішій філологічній передачі. Щороку виходять два томи цієї серії; загалом вийшло 15 томів, що містять велику значну збірку текстів народної словесності. “Матеріали до українсько-руської етнології” (вийшло 6 томів, по томові щороку) містять здебільшого праці з описової етнографії, а також із археології (палеоетнології).

“*Часопись правнича*”, орган юридичної комісії, після десяти років існування (1889–1900, вийшло 10 томів) у 1900 році реорганізували у “*Часопись правничу і економічну*” — в кінці 1903 р. вийшов подвійний том VI–VII. Як і його попередник, цей журнал основну увагу звертає на чинне австрійське право, менше місця присвячує теоретичним питанням права і почасти соціології; досить багато уваги відводиться й бібліографії. Статті, присвячені українознавству, згадуватимуться далі. Доповненням до “*Часописі*” слугує “*Правнича бібліотека*”, де ширше публікують університетські курси з чинного права (в кінці 1903 року вийшов четвертий випуск).

Статті з математичних і природничих наук спочатку друкували в “*Записках*”, що слугували загальним органом Товариства; у перших томах “*Записок*” (закінчуючи т. XIV) є деякі математичні, природничо-історичні й медичні статті. З 1897 р. їх публікують у “*Збірнику секції математично-природописно-лікарської*”; наприкінці 1903 р. вийшов його IX том. Протягом 1898–1902 рр. медичні матеріали виходили окремими випусками як

“Лікарський збірник” (6 випусків); тут, крім досліджень і спостережень, доволі значне місце відводили також бібліографії і термінології. Тепер він об’єднаний з загальним збірником секції.

Мушу згадати також про науково-літературні видання Товариства. До 1898 р. воно видавало вже згаданий журнал “Зоря”, заснований ще в 1880 р. (за 1880—1897 рр. вийшло 18 томів); він виходив двічі на місяць і призначався для “родинного читання” (з 1891 р. був ілюстрованим — серед ілюстрацій дуже багато етнографічних та історичних сюжетів). З 1898 р. його місце зайняв “Літературно-науковий вістник”, щомісячник, який виходив книжками за зразком західноєвропейських *revue*. Кожен випуск (10—12 аркушів) складається з розділів: белетристики, науково-літературного й хроніки. Заснування цього журналу співпало з досить сильним пожвавленням малоросійської літературної творчості в Галичині і в Росії і, звичайно, не залишилося без помітного впливу на неї і на підвищення загального рівня літературного смаку й культурних запитів суспільства. “Вістник” може слугувати дуже повним і живим відображенням літературного руху цих років. У його науково-літературному розділі й хроніці вийшло безліч статей з літературної критики і більш загального, настановчого змісту. В подальшому огляді я вкажу лише деякі, найвидатніші праці, що охоплюють найбільшу суму фактів літературного й громадського життя; зацікавлені цими питаннями особи можуть звернутися до нещодавно випущеного покажчика “Вістника” за перші п’ять років його існування (Покажчик змісту “Літературно-наукового вістника” томів I—XX, 1898—1902).

Про діяльність Товариства, праці, оприлюднені на його наукових засіданнях, і наукові публікації сповіщають його періодичні бюлетені, які виходять малоросійською та німецькою мовами¹ чотири рази на рік (“Хроніка українсько-руського Наукового товариства ім. Шевченка” і “Chronik der ukrainischen Sevcenko-Gesellschaft der Wissenschaften”, з 1900 р., — раніше ці відомості вміщували в “Записках”). Перший щорічний випуск цього бюлетеня містить річний звіт Товариства, відомості про стан бібліотеки й інших науково-допоміжних установ, список установ, що обмінюються виданнями з Товариством і т.ін.

Від цих загальних зауважень я перейду до систематичного огляду, за групами, матеріалів і досліджень з вивчення минулого й нинішнього Південної Русі у виданнях Товариства.

¹ Всі видання Товариства публікуються малоросійською чи, як прийнято називати її тепер, — українсько-руською мовою; іншими мовами статут Товариства дає змогу друкувати його видання лише як виняток.

Починаючи з археології, вкажу передусім кілька статей Федора Волкова у “Матеріалах до етнології”, т. I: про відому київську стоянку: “Передісторичні знахідки на Кирилівській улиці в Києві” та “Палеолітичні знахідки на Кирилівській улиці” (це, як на мене, досі найнауковіші дослідження, які з’явилися про ці стоянки), і “Магдаленське майстерство на Україні” (“Записки”, т. XLVI*, російський переклад вийшов цього року в “Археологической летописи Южной России”, т. I) — стаття, спеціально присвячена орнаментованим іклам мамонта тої ж стоянки, які п. Волков відносить до епохи *Madeleine*. У найближчій книзі “Матеріалів” має вийти його ж велике дослідження про “домікенську культуру” — загадкову культуру, що викликала особливу увагу після нещодавніх знахідок В.Хвойки, походження якої досі так і не з’ясували*, і порівняння з подібними, децю західнішими, знахідками. Пов’язані з нею і “Знахідки у могилах між Верем’єм і Стретівкою і біля Трипілля” (“Матеріали”, т. III), описані тим же Волковим у невеликій замітці*.

Культури раннього металу стосуються: моя замітка про бронзові мечі з Турецького повіту (у Східній Галичині, в Карпатах)¹ — одну з небагатьох вивчених знахідок бронзової середньодунайської культури в Галичині, та стаття про могильник с. Чехів у Брідському повіті Східної Галичини² — багатющий поховальний могильник перехідної доби від кам’яної до залізної культури, на жаль, цілковито зіпсований розкопками неграмотних людей, яким доручили їх проводити. Нашарування різних культур і рештки побуту великокняжого періоду описує моя стаття про Звенигород, один із найдавніших княжих столів Галичини³; у ній зачеплено і спірне питання про його розташування. Цікавій знахідці предметів давньоруського ювелірного мистецтва у с. Молотові, а також монетам XIV ст. присвячена моя інша стаття⁴. У замітці про сережки київського типу у сучасних кавказців⁵ я вказую, що ажурні сережки цього типу (з трьома намистинами) досі виготовляють місцеві ювеліри в околицях Владикавказу.

¹ Бронзові мечі з Турецького повіту. — “Записки”, т. XXXIII.

² Похоронне поле в с. Чехах (Брідського повіту). — “Записки”, т. XXXI—XXXII. Цей подвійний том увесь присвячений рефератам з археології, історії та етнографії, підготованим членами Товариства ім. Шевченка для археологічного з’їзду в Києві, але не виголошеним на ньому з відомих причин. Томи XXXV—XXXVI присвячені подібним рефератам з мови й історії літератури.

³ Звенигород Галицький, історично-археологічна розвідка. — “Записки”, т. XXXI—XXXII.

⁴ Молотівське срібло. — “Записки”, т. XXV. Це, власне кажучи, єдина подібна опублікована знахідка з Галичини.

⁵ Ковтки “київського типу” у сучасних кавказців. — “Записки”, т. XXXVII. Всі ці статті супроводжують досить добрі знімки.

Ще кілька моїх заміток присвячені давньоруським і візантійським свинцевим печаткам, знайденим у Східній Галичині¹. Давньоруського мистецтва стосуються також мої статті про праці академіка Кондакова, про мініатюри Трірської псалтирі,² та Марії Грушевської — про поширення руського мистецтва у польських землях³: вельми цікаві відомості про зниклі і збережені в польських землях пам'ятки, створені південно- і західноруськими майстрами XII—XV ст.

Поза тим загальний нарис археологічних пам'яток побуту на південноруській території, нариси культури за археологічними матеріалами, а також давньоруського мистецтва увійшли до моєї "Історії України", про що буде далі. Цінні вказівки чи виправлення містяться у деяких археологічних публікаціях, таких як рецензія Ястребова на "Кургани" графа Бобринського ("Записки", т. VII), В. Доманицького про археологічні карти Волинської і Подільської губерній (т. L)* та ін.

Моєї "Історії України"⁴ досі вийшло чотири томи, які охоплюють період до кінця XVI століття; подальшу я збираюся викласти у чотирьох томах. Перший том починається з історії території — огляду археологічних слідів людини на території від Карпат до Кавказу, від палеолітичної культури до історичної — елліно-сарматської. Розглядом питання про прабабтьківщину індоєвропейських і, зокрема, слов'янських племен встановлюються вихідні точки пізнішої слов'янської колонізації (наскільки це можливо за сучасними відомостями), а далі йде огляд неслов'янської колонізації південноруських теренів: грецька колонізація Чорномор'я, іранська степова (скіфи, сармати, алани), фракійська, до якої можна з найбільшою ймовірністю зарахувати найдавніші карпатські племена, германська (бастарни й готи) і, врешті, азійська, турецько-фінська міграція (гуни, болгари, хозари, авари, угри, печеніги)⁵. Другий розділ містить нарис слов'янської колоні-

¹ Печатки з околиць Галича. — "Записки", т. XXXIII; Печатка м. Константина з Звенигорода, т. XXII (вона ж у статті про Звенигород, разом із трьома іншими); Печатка з Ступниці, т. XXXI—XXXII.

² Праці Н. Кондакова з історії староруської штуки. — "Записки", т. XL; Київські мініатюри при Трірській псалтирі. — "Записки", т. XLXI.

³ Причинки до історії руської штуки в давній Польщі (етнографічній). — "Записки", т. LI.

⁴ "Історія України-Руси до початку XI віку", т. I, 1898, с. IV+496 ("Збірник історико-філософської секції", т. I). Т. II, 1899, "XI—XIII віки", с. 403 ("Збірник", т. II). Т. III, 1900, "до року 1340", с. 700 ("Збірник", т. III і IV). Т. IV, 1903, "XIV—XVI віки — відносини політичні", с. 532 ("Збірник", т. VI і VII). Перші томи вже розійшлися, і з нового року почне виходити нове видання, з якого зроблять і німецький переклад для видання, яке здійснюватиме фірма "В. С. Teubner" у Ляйпцигу*.

⁵ С. 1—91 і 341—378 (примітки).

зації південноруської території — історію заселення й огляд розселення окремих племен на цій території; досить велике місце відведене встановленню західної і південно-західної границь південноруської колонізації (вони найменше зрозумілі у наших джерелах); розділ закінчується оглядом втрат, які зазнала південноруська колонізація під натиском печенізької орди¹. Третій розділ присвячений культурі й побутові південноруських племен у період розселення й утворення держави, на підставі лінгвістичних, археологічних та історичних відомостей: господарство і промисловість, побут, торгівля, людина — її фізичний і психічний тип, релігійний світогляд, поховальні й весільні обряди, родинне життя і суспільна організація². У четвертому розділі подано історію утворення Руської (Київської) держави — вказано на слабкі сторони нашої літописної традиції, а далі викладено відомості про початки державної організації, незалежно від теорії варязьких початків Русі: зібрані найдавніші відомості про Русь, вказівки на процес формування території Київської держави, а далі зроблено огляд її історії в X столітті (Олег, Ігор, Ольга, Святослав)³. Сюди ж відносяться два екскурси в кінці тому: про Початковий літопис⁴ та про норманську теорію в історичній літературі (історія і критика норманізму)⁵. Останній розділ присвячений завершенню будівництва Київської держави за Володимира⁶.

Другий том складається з двох частин — перша (I—III розділи) викладає історію Київської держави, її розклад і занепад, до середини XIII ст.⁷; друга складається з нарисів, присвячених окремим південноруським землям — Київській (до якої приєднано невеликий нарис Турово-Пінської), Чернігівської і Переяславської, їх території, історії, культурного й суспільного життя (розділи IV і V)⁸. Останній розділ присвячений степовому Чорномор'ю, решткам південноруської колонізації у степу й тюркській колонізації (печеніги, торки, половці, їхні колонії на Русі, прихід монголо-татарів).

Третій том розпочинається нарисом галицько-волинських земель; окремий розділ, цікавий своєю цілковитою новизною, присвячений угорській Русі — тут зібрані вказівки угорських документів XII—XIII століть про угорські провінції, заселені русинами⁹. Наступний розділ присвячений іс-

¹ С. 92–143 і 371–391.

² С. 144–229 і 392–411.

³ С. 230–300 і 412–426.

⁴ С. 439–459.

⁵ С. 460–479.

⁶ С. 301–341 і 426–438.

⁷ С. 1–180 і 307–348.

⁸ С. 183–267 і 348–361.

⁹ С. 1–110 і 447–523.

торії Галицько-Волинської держави XII—XIV століть (до 1340 року)¹; третій — долі Подніпров'я під татарським пануванням, яке супроводжувалося цілковитим занепадом тут державного життя й культури². Друга половина тому (близько 320 сторінок) містить нарис політичного й суспільного ладу, економічних умов, побуту і культури південноруських земель у період їхнього самостійного державного життя (X—XIV століть): державна система і міжкнязівські стосунки, політична організація земель, князь і віче, адміністрація і суд, церква й церковне управління; суспільний лад — стани; економічні стосунки; право як культурно-побутове явище; приватний побут — родинне життя, тогочасні вади в уявленні церковної літератури і вплив християнства; церковне життя; мистецтво, освіта, книжність і літературна творчість.

Том IV присвячений зовнішнім політичним подіям XIV—XVI століть, що вплинули на долю південноруських земель і врешті призвели до того, що південноруські землі були об'єднані під владою Польського королівства. Його перший розділ присвячений історії окупації південноруських земель Великим Литовським князівством і Польським королівством у XIV столітті та боротьбі між ними за галицько-волинські землі³. Другий розпочинається польсько-угорською суперечкою за Галичину, а далі переходить до подій кінця XIV і початку XV століття, які потужно вплинули на стосунки Русі, Литви й Польщі та визначили їхню історію в подальші століття: унії 1385 року і трактату про приєднання земель Великого Литовського князівства безпосередньо до Польщі; опозиції цій "інкорпорації" у В[еликому] Литовському кн[язівстві] на чолі з Вітовтом; знищення майже самостійних князівств, з яких склалися південноруські землі Великого Литовського князівства і перетворення їх на звичайні провінції⁴. Третій розділ описує боротьбу південно- і західноруських князів та боярства з неприхильною до них політикою литовсько-польського уряду, конфлікти автономістської програми литовської аристократії з централістичною політикою Польщі; окремих розділ розповідає про долю Чорномор'я, утворення Кримської орди, її стосунки з польсько-литовською державою і татарські спустошення, що починаються від початку XV століття⁵. Останній розділ присвячений довершенню унії і приєднанню решти південноруських земель до Польщі⁶. Pendant [доповненням] до цього огляду зовнішніх стосунків буде т. V, присвячений суспільній і культурній еволюції південнору-

¹ С. 111–204 і 523–578.

² С. 205–238 і 578–594.

³ С. 1–87 і 357–411.

⁴ С. 88–156 і 411–441.

⁵ С. 156–282 і 441–480.

⁶ С. 283–356 і 480–496.

ських земель у литовсько-польський період — майже завершений, він почне виходити, мабуть, за рік.

Я дозволив собі детальніше викласти схему мого курсу, позаяк, за винятком нещодавно надрукованого в “Киевской старине” огляду перших трьох томів, я не знаходив у російській науковій літературі жодних відомостей про нього*; тим часом особи, що займаються історією давньої Русі й західноруською історією, можуть знайти у ньому не одну корисну вказівку¹.

Вкажу також окремі статті щодо давнього періоду історії південноруської території і слов'янства: Паночовного про грецькі колонії Кубанського узбережжя², мою статтю про антів³, М.Кордуби про державу Само⁴ і З.Кузелі огляд нової літератури з давньої історії слов'янства і перелік висунутих нею питань⁵. Для історії давньої Русі: Г.Величка про політичні й культурні стосунки Русі й Візантії⁶ (хороша компіляція); М.Кордуби про суспільні класи й політичні партії у Галицькому князівстві до середини XIII ст.⁷ (кілька цікавих спостережень, що можуть слугувати виправданням окремих помилок і невиправданих висновків); мої — про галицьке боярство XII—XIII ст.⁸ (процес сформування замкнутого боярського класу й причини його могутності) та про рух громад XIII століття, скерований проти князівсько-дружинного ладу⁹; Б.Барвінського про Прешбурзький з'їзд Данила з королем Белою¹⁰; мій критичний розгляд грамот князя Льва, які

¹ Із зарубіжних відгуків дозволю собі навести кілька рядків з огляду берлінського професора Брікнера про перші два томи “Історії” у виданні “Archiv für Slavische Philologie” (т. XXII, с. 293)*: der Verfasser ist ausserordentlich belesen, zeigt kritischen Takt, sichere Schulung und Methode und hat uns ein schönes, verlässliches, lesbares. Werk geschaffen, dem gleiches lange nicht jede, auch ältere slavische Litteratur zur Seite stellen kann. [Упорядник добре володіє матеріалом, демонструє критичний такт, добрий вишкіл і методику. Він створив для нас гарний читабельний твір, з яким, зокрема з огляду на обсяг, важко співставити будь-який інший, в тому числі і давнішої слов'янської літератури]. З огляду на такий відгук стороннього й досить авторитетного вченого гадаю, що й російським читачам моя “Історія” могла б дати певну користь, особливо для тих галузей південно- і західноруської історії, які зазвичай відносять до російської історії.

² Стародавні грецькі колонії боспорські в межах теперішньої Кубанської області та суміжних з нею місць. — “Записки”, т. II (вона, здається, вийшла й по-російськи).

³ Анти (Анти, Antes). — “Записки”, т. XXI.

⁴ Перша держава слов'янська. — “Записки”, т. XIII.

⁵ Нові праці над історією початків слов'янства. — “Записки”, т. LII та LIV.

⁶ Політичні й торговельні взаємини Русі і Візантії в X і XI стол. — “Записки”, т. VI.

⁷ Суспільні верстви та політичні партії в Галицькому князівстві до половини XIII ст. — “Записки”, т. XXXI—XXXII.

⁸ Галицьке боярство XII—XIII в. — “Записки”, т. XX.

⁹ Громадський рух на Україні-Русі в XIII в. — “Записки”, т. I.

¹⁰ Прешбурзький з'їзд в справі спадщини по Бабенбергах. — “Записки”, т. LII.

попередні дослідники вважали автентичними¹. Згадаю також про статті Дикарива з порівняльної міфології: “Міфологічні уривки”, “Уривки з греко-слов'янської міфології”² та ін.

Початок історичної хрестоматії, що містить найважливіші уривки з джерел південноруської історії IX—X і першої половини XI століття, із вступними заувагами й коментарем, я видав у 1895 році окремою книгою під заголовком “Виймки з жерел до історії України-Руси” (закінчується Скилицею-Кедреном і сагами). Окремих джерел давньоруської історії стосуються статті: Миколи Шухевича про угоди Русі з греками³; видання “Руської правди” (за Карамзинським списком) К. Левицького з невеликим вступом⁴; моє дослідження про хронологію Галицько-Волинського літопису (містить загальний аналіз, розгляд дат окремих подій і хронологічний покажчик до літопису, зроблений на підставі цього розгляду)⁵. Цьому ж літописові присвячені і кілька дрібніших заміток⁶.

З історії наступних століть (литовсько-польського періоду) маємо статті: П. Іванова про останніх Романовичів і Болеслава Тройденевича⁷; Ом. Терлецького про галицькі події після смерті Болеслава⁸; до часів Владислава Опольського я видав кілька його неопублікованих грамот⁹; для XV століття: моя замітка про характер влади київських князів XV століття (дві неопубліковані грамоти великого князя Казимира, які свідчать про можливість для великого князя втручатися у внутрішнє правління київського князя)¹⁰, та велика стаття Рудницького про татарсько-турецькі походи на Галичину в кінці XV століття й організацію оборони¹¹. Для історії суспільних

¹ Чи маємо автентичні грамоти кн[язя] Льва? — “Записки”, т. XLV.

² Їх, разом з іншими аналогічними статтями Дикарива, опублікували у т. VI “Збірника філологічної секції”, цілком присвяченого літературній спадщині талановитого філолога-самоука.

³ О договорах Руси з греками. — “Часопись правнича”, т. II (1890).

⁴ Правда руська, пам'ятник законодавчий права руського. — “Часопись правнича”, т. V.

⁵ Хронологія подій Галицько-Волинської літописі. — “Записки”, т. XLI.

⁶ Мої: Примітки до тексту Галицько-Волинської літописі. — “Записки”, т. VIII та “До справи хронологічної зв'язі в Галицько-Волинській літописі” (з приводу статті Барвінського про Прешбурзький з'їзд). — “Записки”, т. LII, Б. Барвінського “Ким свідчився Отокар”. — “Записки”, т. XLVII.

⁷ Картка з історії Волині на початку XIV в. — “Записки”, т. II.

⁸ Політичні події на Галицькій Русі в р. 1340, по смерті Болеслава-Юрія II. — “Записки”, т. XII.

⁹ Кілька грамот Володислава Опольського. — “Записки”, т. LI.

¹⁰ До питання про правно-державне становище київських князів XV в. — “Записки”, т. XXXI—XXXII.

¹¹ Руські землі Польської Корони при кінці XV в. — ворожі напади й організація пограничної оборони. — “Записки”, т. XXXI—XXXII.

стосунків — економічних і юридичних форм того часу я видав: кілька київських документів XV і XVI століть¹, низку давніших інвентарів, кінця XV і початку XVI століття (подільських замків, Львівського, Перемиського, Ратенського староств)² і дві селянські купчі грамоти початку XVI століття з західної окраїни Галицької Русі³. Для середини XVI століття джерелом надзвичайної ваги є люстрації південноруських земель, що належали до Польського королівства. У публікації “Жерела до історії України-Руси” в чотирьох томах я видав усю люстрацію 1564—1565 і 1569—1570 років, випустивши лише кілька описів, виданих Київською археографічною комісією (проф. Владимирським-Будановим і мною). Люстрації охоплюють Галичину, Подільську, Холмську й Белзьку землі і містять вельми цінні відомості про економічні, юридичні й національні стосунки цих земель. Як вступи до цих томів я подав дослідження про економічне становище селян у королівських володіннях Галичини середини XVI століття на підставі як цих люстрацій, так і численних інвентарів, скопійованих і підготованих мною для видання у тій же публікації Товариства⁴.

Згадаю ще свою замітку про матеріали, що зберігаються в Архіві Коронного Скарбу (тепер Варшавської казенної палати)⁵, великі рецензії на описи південноруських земель Олександра Яблоновського⁶ і деякі дрібніші матеріали⁷.

Сфери культурних, релігійних і побутових взаємин цього часу стосуються статті: О. Лотоцького про західноруські крилоси⁸, моя та доктора

¹ Кілька київських документів XV—XVI в. — “Записки”, т. XI.

² Опись подільських замків 1494 р. — “Записки”, т. IX; Опись львівського замку з р. 1495. — “Записки”, т. XIII; Описі Перемиського староства 1494—1497 рр. — “Записки”, т. XIX; Описі Ратенського староства з 1500—1512 рр. — “Записки”, т. XXVI.

³ Два селянські контракти купна-продажі з початку XVI в. — “Записки”, т. L.

⁴ Ці томи “Жерел” мають свій окремий підзаголовок “Описі королівщин в руських землях XVI віку”. У т. I—III видана люстрація 1564—1565 рр., т. IV (сьомий том “Жерел”) містить люстрацію 1569—1570 рр. (коротшу від попередньої). У передмовях подано статті: у I т. про економічне становище селян Галицького Подністров’я; у II т. — те ж про Перемиське староство; у III т. — про Сяноцьке; у IV — про Львівське староство.

⁵ Архів Скарбу Коронного в Варшаві. — “Записки”, т. VI.

⁶ Моя рецензія на його опис Київщини і Брацлавщини (у т. XXII “*Źródło*”) у т. XVII “Записок” (написана для комітету з присудження премій літературної каси), рецензія С. Томашівського на галицькі матеріали (т. XVIII “*Źródło*”), “Записки”, т. L*.

⁷ *Мочульський М.* Привилеї м. Миколаєва. — “Записки”, т. XLIII; *Грушевський М.* Кілька документів з життя Забузької Русі. — “Записки”, т. XXVIII та “Два документи до внутрішньої історії В[еликого] кн[язівства] Литовського XVI в.”. — “Записки”, т. XIII та ін.

⁸ Соборні крилоси на Україні й Білій Русі в XV—XVI в. — “Записки”, т. IX.

А. Прохаски про становище православної церкви у Польщі¹; велике дослідження, ще незавершене, О. Сушка про Бенедикта Гербеста як одного з провісників церковної унії XVI століття, з загальним нарисом стану католицької і православної церков у Польщі XVI століття — замість вступу²; матеріали-замітки про рід Бибельських, зібрані львівським католицьким архієпископом Прохницьким (одним із представників ополяченого й окатоличеного галицького боярства)³; записки про навернення православних у католицизм з Самбірської метрики кінця XVI століття (багато православних полонених з московської війни)⁴. Про становище сільського православного духовенства, економічне та юридичне — моя стаття, базована на документах Самбірського краю, з додатком самих документів першої половини XVI століття⁵, та пізніші подібні матеріали, подані Михайлом Зубрицьким⁶.

Видання Товариства дають багато матеріалів до історії козацтва. З'ясуванню питання про початок і первісну організацію козацтва присвячена моя стаття "Примітки до історії козащини"⁷, цього ж питання стосуються ще дві мої невеликі статті: про козаків 1470-х рр., згаданих у кодексі генуезьких колоній⁸, та про гетьмана Богданка Рожинського⁹ і Є. Барвінського про напад козаків на Очаків у 1545 р. (невидані документи)¹⁰. Далі, того ж Барвінського про зносини з козаками імператора Рудольфа II та папи Климента VIII (1593—1594)¹¹, мої матеріали до історії руху 1590-х років¹² і аналогічний документ, виданий В. Доманицьким¹³. Огляд історії козацтва

¹ Моя замітка: До історії "руського обряду" в давній Польщі (грамота короля Сигізмунда, що згадує про заборону православним будувати нові церкви). — "Записки", т. XXVII; заперечення доктора Прохаски (про свободу православного визнання) і мої зауваження на них — під тим же заголовком у т. XXX.

² Предтеча унії. — "Записки", т. LIII і LV.

³ Причинки до історії роду Бибельських, зібрані арцибіскупом Яном Прохницьким, подав Ар. Крижановський, до друку приладив М. Грушевський. — "Записки", т. XLVIII.

⁴ Метрика Самбірська, подробиці з відносин релігійних, под[ав] М. Грушевський. — "Записки", т. VIII.

⁵ Сторінка з історії сільського духовенства. — "Записки", т. XXXIV.

⁶ Кілька документів до історії сільського духовенства в Галичині XVII—XVIII в. — "Записки", т. LI* і один документ, опублікований ним же у т. XXV.

⁷ "Записки", т. XXII.

⁸ Козаки в 1470 р. — подана до т. LVII.

⁹ Гетьман Богданко. — "Записки", т. XVI.

¹⁰ Набїг козаків на Очаків 1545 р. — "Записки", т. XVIII.

¹¹ Причинки до історії зносин цїсаря Рудольфа II і папи Климента VIII з козаками р. 1593 і 1594. — "Записки", т. X.

¹² Матеріали до історії козацьких рухів 1590-х р. — "Записки", т. XXXI—XXXII.

¹³ Причинок для історії повстання Наливайка. — "Записки", т. XL.

від повстання 1625 р. і завершуючи повстанням 1630 р. робить С.Рудницький у двох великих і вельми цінних зібраним матеріалом та солідністю методу статтях¹: написані студентом, вони зробили б честь і досвідченому вченому (разом із поданим далі дослідженням Томашівського це найкращі праці, що вийшли з мого історичного семінару); хоч автор обмежився лише виданим матеріалом, він оприлюднив низку нових фактів і деталей подій, а багато висвітлив по-новому. Участі козаків у московській війні 1633—1634 рр. присвячена стаття Олега Целевича², до якої ввійшли і деякі неопубліковані матеріали. Багато зробили для історії доби Хмельницького. У 250-ті роковини цього грандіозного народного руху (у 1898 р.) подвійний том “Записок” (XXIII—XXIV) цілком присвятили його історії. До нього увійшли: мій ескіз про цей рух³, далі велика й дуже добра праця, написана С.Томашівським на підставі цілком нового матеріалу, зібраного самим автором, про народні рухи в Галичині 1648 року (у попередніх історичних працях ці рухи досліджували дуже мало)⁴; цікава стаття І.Франка про тогочасну поетичну літературу Хмельниччини⁵, С.Рудницького огляд звісток про Хмельниччину у нововиданій хроніці Темберського⁶, та кілька дрібніших заміток⁷ і рецензій. Матеріали з галицьких архівів про добу Хмельницького, зібрані С.Томашівським і почасті використані ним (для 1648 р.) у згаданій статті, вийшли 1889—1901 рр. у двох томах у серії “Жерела до історії України-Руси”, т. IV і V⁸; як вступні статті до цих двох томів він вмістив два дослідження: про діяльність галицьких соймиків у добу Хмельниччини⁹ і про зміни, які цей рух спричинив у колонізації північно-східної Галичини (Львівської землі)¹⁰. Тут же слід згадати його статтю про роль львівського міщанства в добу Хмельницького і його побутові стосунки¹¹.

¹ Козацько-польська війна 1625 р. — “Записки”, т. XVII; Українські козаки в 1625—1630 рр. — “Записки”, тт. XXXI—XXXII.

² Участь козаків в Смоленській війні 1633—1634 рр. — “Записки”, т. XXVIII.

³ Хмельницький і Хмельниччина, історичний ескіз; у 1901 р. він знову вийшов у Львові другим виданням.

⁴ Народні рухи в Галицькій Русі 1648 р.

⁵ Хмельниччина 1648—1649 років у сучасних віршах.

⁶ Нове жерело до історії Хмельниччини.

⁷ *Томашівський С.* Перший зазивний лист Хмельницького; *І.Франко* про драму Тимона Заборовського “Bohdan Chmelnicki” та ін.

⁸ Ці томи мають другий заголовок: “Матеріали до історії Галичини”. Перший том містить галицькі документи 1648—1649 рр., другий — 1649—1651. Деякі документи з історії Хмельниччини Томашівський опублікував ще у XIV т. “Записок” під заголовком “Матеріали до історії Хмельниччини”.

⁹ З життя галицько-руських соймиків, 1648—1649. — “Жерела”, т. IV.

¹⁰ Погляд на стан людності Львівської землі в половині XVI ст. — “Жерела”, т. V.

¹¹ Самуїл Кушевич, райця львівський і його записна книга. — “Записки”, т. XVI.

Добу Хмельницького захоплює також цікава стаття Омеляна Терлецького про захоплення козаками суміжних теренів Білорусі та причини їхнього відомого конфлікту з московським урядом¹. Політиці останнього з його [Хмельницького — прим. перекл.] сподвижників і носіїв його ідеї присвячено статтю Олега Целевича про зносини Дорошенка з польським урядом², що базується хоч і на виданих, але на невикористаних досі в історіографії України матеріалах. Л.Ч. [Яків Шульгин — прим. перекл.] подає загальний огляд стосунків, які витворилися 1654 року, — суперечності прагнень українського суспільства з політикою московського уряду (не зовсім повна, але корисна добірка матеріалу)³. Є.Радакова на підставі виданих і невиданих джерел описує одну з найтяжчих натуральних повинностей, накладених на козаків російським урядом, — з будівництва Ладозького каналу⁴. Пізнім відгукам української автономії і козацької традиції присвячені: моя замітка про поїздку Капніста до Берліна з метою схилити берлінський двір до спільних з Україною дій проти російського уряду⁵ та стаття С.Томашівського про “козацький” рух 1855 р.⁶

З історії галицьких опришків XVIII століття вийшли (точніше, були перевидані) статті Ю.Целевича⁷ та збірник пісень і оповідань про Мирона Цгола й інших опришків⁸. До історії Коліївщини: замітка покійного О.Марковича, в якій він вказує на деякі невикористані звістки про вождів Коліївщини⁹; не позбавлений інтересу памфлет, повідомлений О.Макарушкою¹⁰, та підготовані до друку записки й листи уніатських ченців про уманську катастрофу¹¹.

¹ Козаки на Білій Русі в 1654—1656 рр. — “Записки”, т. XIV.

² Причинки до зносин Петра Дорошенка з Польщею в 1670—1672 рр. — “Записки”, т. XXV.

³ Україна після 1654 р. — “Записки”, т. XX і XXX.

⁴ Українські козаки на Ладозьким каналі. — “Записки”, т. XII.

⁵ Секретна місія українця в Берліні. — “Записки”, т. IX.

⁶ Київська козащина 1855 р. — “Записки”, т. XLV, бібліогр. — С. 27. Вона вийшла також окремим виданням.

⁷ Опришки. — “Руська історична бібліотека”, т. XX, 1897. Тут опубліковані: “Про Ол. Довбушука та його попередників і поступників”, “Дальші вісті про опришків”, “Останні історичні вісті про опришків XVIII ст.”. Це досі найважливіші статті з історії цього галицького руху.

⁸ Опришок Мирон Цгола. — “Етнографічний збірник”, т. V.

⁹ До біографії гайдамаків Зелізняка й Чорняя. — “Записки”, т. XLV.

¹⁰ Suprlika Successorów Gonty u Żelezniaka. — “Записки”, т. VI.

¹¹ Василіянські записки й листи про Коліївщину, подав Ар. Крижановський, до друку приладив М.Грушевський. — “Записки”, т. LVI. Цей том розпочинає серію “Матеріали до історії Коліївщини”.

Культурним та релігійним стосункам Галичини XVIII і першої половини XIX століття присвячений увесь п'ятий том "Збірника" історичної секції¹; я перелічу лише найголовніші статті й матеріали цього цікавого збірника: матеріали для характеристики побуту галицького сільського духовенства XVIII століття, зібрані М.Зубрицьким²; про боротьбу духовенства з народними віруваннями — кілька матеріалів, з передмовою Івана Франка³; матеріали з історії народних шкіл кінця XVIII і першої половини XIX століття, зібрані Ю.Кмитом, І.Левицьким та І.Франком; нарис розвитку шкільної справи в Галичині І.Левицького⁴; про перше просвітницьке товариство (в Перемишлі, 1816—1818), І.Франка⁵ і його ж про деякі невидані підручники початку XIX століття⁶. Крім цього збірника згадаю: витяги з галицьких парафіяльних книг кінця XVIII століття, зроблені І. Франком (цікавіші в культурному чи побутовому плані розпорядження влади)⁷; галицько-руську бібліографію 1772—1800 рр. І.Левицького⁸; меморіал дисидентів, поданий польському соймові в 1791 р. (подав М.Галушчинський)⁹; врешті — статтю О.Лотоцького про становище білого духовенства XVIII століття у Малоросії порівняно з Росією¹⁰.

Економічним і суспільним стосункам кінця XVIII і початку XIX століття присвячені такі статті: І.Франка про господарство Грималівського ключа (на границі Галичини й Подільської губернії)¹¹. Кілька дрібніших заміток Михайла Зубрицького і дві його статті про рекрутські побори, за народними оповіданнями й документами, та про неврожайні роки 1846—

¹ Матеріали до культурної історії Галицької Русі XVIII і XIX віку, зібрані М.Зубрицьким, Ю.Кмитом, І.Кобилецьким, Ів. Левицьким і Ів. Франком, видані під редакцією І.Франка, 1902.

² Знадоби для характеристики життя сільського гр[еко]-кат[олицького] духовенства в Галицькій Русі в XVIII в.

³ Руське духовенство в боротьбі з народними віруваннями при кінці XVIII в.

⁴ Погляд на розвій нижчого і вищого шкільництва в Галичині в рр. 1772—1800, і розвій русько-народного шкільництва в рр. 1801—1820.

⁵ Перше руське просвітне товариство в рр. 1816—1818.

⁶ Три руські рукописні підручники з рр. 1806, 1815 і 1827.

⁷ Причинки до історії Галичини в XVIII в. — "Записки", т. XXVII.

⁸ Галицько-руська бібліографія за роки 1772—1880. — "Записки", т. LII (вона є початком видрукованої ним раніше бібліографії XIX ст.).

⁹ Меморіал в обороні прав православних і дисидентів з часів чотирилітнього сойму. — "Записки", т. LI.

¹⁰ Суспільне становище білого (світського) духовенства на Україні і в Росії в XVIII в. — "Записки", т. XXI.

¹¹ Грималівський ключ в р. 1800. — "Часопись правнича і економічна", т. I.

1849¹. Аналогічний збірник народних оповідей про панщину, записаний М.Єндиком². Цікава стаття І.Франка про селянські стосунки Буковини й відомого агітатора Кобилицю³. Той же автор, на підставі польських мемуарів, подав вельми живу картину польського суспільства в українських губерніях першої половини ХІХ століття⁴.

Щодо пам'ятного перелому галицького життя 1848 року є кілька невеликих, але цікавих заміток і матеріалів⁵. Картину галицького життя, починаючи з цього перелому, накидає (не завжди повно, але цікаво) велика стаття Остапа Терлецького, видана з його рукописів⁶. Її доповнюють портрети кількох літературних і політичних діячів того часу, жваво написані І.Франком (Іван Наумович, Антін Петрушевич, Іван Гушалеви́ч)⁷; для історії 70-х років багато цікавого дає біографія самого Терлецького, написана Франком⁸. Дрібних заміток і матеріалів з історії останніх десятиліть ХІХ століття не перелічуватиму⁹, відішлю зацікавлених до покажчиків. Згадаю лише статтю І.Франка про культурний і літературний рух Галичини в останні десятиліття¹⁰, свої статті про культурне й громадське життя Галичини¹¹ та

¹ Парцеляція війтівства поміж підданих с. Мшанця. — "Записки", т. L; Помічні дні, причинки до історії панщини в Галичині в ХІХ в. — "Записки", т. LVI; Причинки до історії рекрутчини в Галичині при кінці ХVІІІ і до пол. ХІХ ст. — "Записки", т. XLII; Тісні роки. — "Записки", т. XXVI.

² Із народної пам'яті про панщину. — "Етнографічний збірник", т. V.

³ Лук'ян Кобилиця, епізод із історії Гуцульщини в І-й пол. ХІХ в. — "Записки", т. XLIX.

⁴ Причинки до історії польської суспільності на Україні в ХІХ в. — "Записки", т. XLV.

⁵ 1 і 2 падолиста 1848 р. у Львові (офіційний звіт, поданий Ю.Левицьким). — "Записки", т. XXV; Ю.Кміт, 1848 р. і Львівська духовна семінарія. — "Записки", т. XL; Питомець-агітатор. — "Записки", т. XLI; З сільських відносин у Галичині в серед[ині] ХІХ в. — "Записки", т. LIV; А.Крушельницький, З дневника гр[еко]-кат[олицького] пароха 1848—1850 рр. — "Записки", т. LII.

⁶ Галицько-руське письменство 1848—1865 рр. — "Літературно-науковий вістник", 1903, кн. VI—XII, та окремим виданням: "Галицько-руське письменство 1848—1865 рр. на тлі тогочасних суспільно-політичних змагань галицько-руської інтелігенції". Це продовження його статей під заголовком "Літературні стремління галицьких русинів". І та, й інша не обмежуються суто літературними питаннями.

⁷ "Літературно-науковий вістник", 1899, кн. 10—11; 1901, кн. 3 та 1903, кн. 8—11.

⁸ Д-р Остап Терлецький, спомини й матеріали. — "Записки", т. L.

⁹ Наприклад, витяги з листування тодішніх діячів у томах XXIX, XLVII—XLVIII "Записок", мемуари про студентські товариства 70—80-х років у томі LV та ін.

¹⁰ З останніх десятиліть ХІХ в. — "Літературно-науковий вістник", 1901, кн. VII—IX.

¹¹ Листи з-над Полтви. — "Літературно-науковий вістник", 1899, кн. II, V і XI.

кілька статей, присвячених померлим діячам південно-російської науки¹. Загальний нарис українського національного відродження XIX століття я зробив у прилюдній лекції, виданій під заголовком “На порозі століття”².

Переходячи до праць з історії літератури, я розпочну з серії, у якій твори південно-руського письменства є ланками в міжнародній історії поширених тем світової літератури. Це — праці д-ра Івана Франка: велика літературна історія роману про Варлаама і Йоасафа³, з таким же чималим апаратом написана історія легенди про римського папу Климента (автор починає з її давньохристиянських зародків, аби завершити історією цієї легенди на Русі, — праця ще не завершена)⁴; серія статей з апокрифічної літератури: про Євангеліє псевдо-Матвія про різдво й дитинство Марії⁵, про старозавітні апокрифи, апокрифічні євангелія та апостольські діяння. Ці останні видрукувані як вступні статті до трьох опублікованих томів грандіозного корпусу апокрифів у південно-руських редакціях, які зібрав той же автор⁶.

Загальний погляд на сучасне вивчення давньої південно-руської літератури дає реферат О. Колесси⁷. Загальний нарис давньої південно-руської літератури увійшов до моєї “Історії України” (т. III), там само (т. I) окремий екскурс присвячено Початковому літопису. Далі статті: В. Щурата — про “Моління” Даниїла Заточника⁸; моя замітка про “Чудо св. Климента”, опубліковане акад. Соболевським⁹; І. Франка про “Слово про воскресіння Лазаря”, в якому він виявив давньоруську поему на апокрифічну тему¹⁰, та

¹ Статті: І. Кокорудза — про Омеляна Отоновського (“Записки”, т. V); Кониського — про Дикарива (“Літературно-науковий вістник”, 1900, кн. X—XI); мої — про Лазаревського й О. Маркевича (“Записки”, т. XLVII і LXV)*.

² “Літературно-науковий вістник”, 1901, кн. II.

³ Варлаам і Йоасаф, старохристиянський духовний роман і його літературна історія. — “Записки”, т. VIII, X, XVIII і XX.

⁴ Святий Климент у Корсуні. — “Записки”, т. XLVII—XLVIII і LVI.

⁵ Псевдо-Матвієве Євангеліє про уродження й дитство Марії та його сліди в українсько-руській літературі. — “Записки”, т. XXXV—XXXVI.

⁶ Пам’ятки українсько-руської мови в літературі, т. I—III (1896—1902; другий заголовок цих томів — “Апокрифи й легенди з українських рукописів, зібрав д-р Ів. Франко”), т. I — старозавітні апокрифи; т. II — євангелія; т. III — діяння. Корпус виходитиме й далі.

⁷ Погляд на сучасний стан історичних розслідувань українсько-руської літератури. Найдавніший період. — “Записки”, т. XXXIX.

⁸ Слово Даниїла Заточника, пам’ятка староруської літератури з кінця середніх віків. — “Записки”, т. IX.

⁹ Кілька заміток до “Чуда св. Климента папи римського”. — “Записки”, т. XLIX.

¹⁰ “Слово о Лазаревѣ воскресеніи”, староруська поема на апокрифічні теми. — “Записки”, т. XXXV—XXXVI.

про легенду про чудесне перетворення води на вино в Корсуні¹. Для XV—XVI століть — моя стаття про похвалу Витовтові у найдавнішому русько-литовському літописі (короткій редакції), про склад самого літопису² і пояснення з приводу здогаду про те, що перший Литовський статут був друкованим (він з'явився через помилкове прочитання)³. Для полемічної літератури XVI—XVII століть: І.Франка — замітка про друковане послання Івана Вишенського⁴; К.Студинського — про автора 'Αντίρρησις'-а (Іпатія Потія)⁵ та О.Сушка — замітки про текст "Палінодії" та її переробки⁶. Для поетичної літератури XVII століття: М.Павлика — про Гаватовича, автора малоруських інтермедій 1619 року⁷; П.Житецького — про "Острозьку трагедію", віршований твір 1630-х років⁸; І.Франка — про безіменні вірші Дюптрі 1612 року⁹ і сатиру єпископа Шумлянського¹⁰, а також низка невеликих заміток, присвячених віршованим панегірикам XVII століття¹¹.

З історії західноукраїнської (галицької й угро-руської) писемності XVII—XVIII століть: І.Франка — загальний нарис і опис цілої низки (25) рукописних збірників з пам'ятками тодішньої писемності під заголовком "Карпато-руська література XVII—XVIII віків" ("Записки", т. XXXVII—XXXVIII) (подібних описів збірників та окремих галицьких рукописів у "Записках", крім цього огляду, було ще чимало)¹²; в окремій статті він займається відгуками легенди про пресвітера Іоанна й відкриття Тибету¹³.

¹ Пяницьке чудо в Корсуні, причинок до староруської легендової літератури. — "Записки", т. XLIV і ще один варіант у т. LII.

² Похвала в[еликому] кн[язю] Витовту, кілька уваг про склад Найдавнішої русько-литовської літописі. — "Записки", т. VI.

³ Статут друкований. — "Записки", т. VI.

⁴ Новий причинок до студій над Іваном Вишенським. — "Записки", т. XXXV—XXXVI (це доповнення до його великої праці про Вишенського)*.

⁵ Хто був автором 'Αντίρρησις'-а з р. 1599. — "Записки", т. XXXV—XXXVI.

⁶ Причинки до студій над текстом Палінодії. — "Записки", т. LIV.

⁷ Якуб Гаватович (Гават), автор перших руських інтермедій з 1619 р. — "Записки", т. XXXV—XXXVI.

⁸ Острозька трагедія. — "Записки", т. LI.

⁹ Забутий український віршописець XVII в. — "Записки", т. XXII.

¹⁰ Вірша єп. Шумлянського про події 1683—1686 рр. — "Записки", т. XXXIX.

¹¹ К.Студинський, Три панегірики XVII в. — "Записки", т. XII; Панегірик Ευφρονιά σσσελοβρμγачая. — "Записки", т. VIII; О.Сушко, Микита Мелешко, незвісний панегірист XVII в. — "Записки", т. L.

¹² В.Гнатюк, Інтересний збірник з с. Хитаря. — "Записки", т. X; В.Охримович, Рукописні церковні книги в с. Волосянці. — "Записки", т. XIX; І.Франко, Довжанське четвероєвангеліє. — "Записки", т. XXXVII та ін.

¹³ Студії на полі карпаторуського письменства XVII—XVIII в. — Піп Іван, полонець Смера і відкриття Тибету. — "Записки", т. XLI.

Кілька легенд із збірника початку XVIII століття опублікував В. Гнатюк¹. Він видав у двох томах корпус легенд, за усною традицією галицького народу (“Етнографічний збірник”, т. XII—XIII)*. Доволі багато зроблено і для вивчення поезії та духовних віршів: більш-менш значні їх колекції опублікували, на підставі давніх збірників і сучасної усної традиції, В.Гнатюк, І. Франко та я².

Переходячи до історії нової (відродженої) малоросійської літератури, я передовсім мушу згадати про історію малоросійської літератури покійного проф. Омеляна Огоновського, що друкувалася в “Зорі”, а згодом вийшла коштом Товариства у шести томах протягом 1887—1894 рр.³. Перший томик, що охоплював XI—XVIII століття, складений компілятивно й дуже погано, несхвально зустріла критика, і він створив досить невидігдну репутацію всій праці Огоновського. Через це його історію літератури XIX століття, яка становить рієсе de resistance [основу] всього твору, не оцінили належно. Щоправда, померлий не був істориком літератури за покликанням, він не дає методичних напрямів, воліє переповідати чужі відгуки замість власних суджень і на дві третини заповнив свою книгу переказом змісту самих літературних творів. Однак, як добірка матеріалів і фактів, його праця усе ще зберігає значну цінність і надалі залишається головним посібником для ознайомлення з українсько-руською літературою XIX століття, який досі не знайшов кращої заміни. Загальний нарис літературного й національного відродження Галичини до 1870-х років дав покійний Терлецький у вже згаданих статтях. Короткий нарис літературного руху століття дав О.Колесса у статті “Століття обновленої українсько-руської літератури”⁴. Нещодавно, за рукописами Драгоманова, опублікували його нарис української літератури “антракту”, 1866—1873 років⁵. Загальний

¹ Легенди з Хітарського збірника. — “Записки”, т. XVI.

² В.Гнатюк, Угроруські духовні вірші. — “Записки”, т. XLVI—XLVII, XLIX (велика колекція); Причинок до літератури нашого віршотворства. — “Записки”, т. XXI; Кілька духовних віршів (співаник із Грушова). — “Записки”, т. LVI; Збірник ліричних вірш. — “Етнографічний збірник”. т. II; І.Франко, До історії вірші на Україні (дві п’єси). — “Записки”, т. XXXIV; Нові причинки до історії вірші на Україні. — “Записки”, т. XLI; М.Грушевський, Співаник з початку XVIII в. — “Записки”, т. XV і XVII; Кілька духовних віршів в Галичини. — “Записки”, т. XIV.

³ История литературы русской, часть I — XI—XVIII ст.; часть II у двох томах — поезія XIX ст.; часть III у двох томах — беллетристика XIX ст.; часть IV — історія вивчення Південної Русі (не закінчена, охоплює історію південноруської етнографії).

⁴ “Літературно-науковий вістник”, 1898, т. XI.

⁵ “Українське письменство 1866—1873 рр.”. — “Літературно-науковий вістник”, 1902, т. X—XII.

погляд на літературний рух останніх десятиліть дає вже згадана стаття І.Франка¹.

Перейдемо до спеціальної літератури. Столітній ювілей “Енеїди” Котляревського в 1898 році викликав невелику літературу про Котляревського. Крім щойно згаданого огляду Колесси, вийшли друком проголошені на “академії” на честь Котляревського промови — моя² та проф. С.Смаль-Стоцького³, далі — моя замітка про видання “Енеїди”⁴, І.Франка — “Котляревський в Галичині” (“Записки”, т. XXVI) та “Галицький Москаль-Чарівник” (“Записки”, т. XXVII). Дуже багато праць присвячено Шевченкові — патронів Товариства. Перше місце серед цієї шевченківської літератури займає велика біографія покійного О.Кониського, яку “Записки” друкували частинами, починаючи з I тому, а згодом, у переробленому вигляді вона вийшла у двох томах, під назвою “Тарас Шевченко-Грушівський, хроніка його життя”⁵ — це найдетальніший огляд фактів зовнішнього життя великого українського поета, але з цілковитим виключенням історії творчості і взагалі його духовного життя. Той же автор присвятив дві окремі статті спірним питанням хронології творів Шевченка⁶, а поза тим кілька статей — питанням тексту⁷. Цим останнім, зокрема, присвячені праці Ю.Романчука⁸ та М.Кр-го⁹. Літературному вивченню творів Шевченка присвячені дослідження: І.Франка — про “Наймичку”¹⁰, І.Копача — про “Сон”¹¹ та О.Колесси — про вплив творів Міцкевича на Шевченка¹². За

¹ “Літературно-науковий вістник”, 1901, т. VII—IX.

² Українсько-руське літературне відродження в історичнім розвою українсько-руського народу. — “Літературно-науковий вістник”, 1898, т. II.

³ Котляревський і його “Енеїда”. — “Літературно-науковий вістник”, 1898, т. II.

⁴ Перші видання “Енеїди”. — “Літературно-науковий вістник”, 1898, т. II.

⁵ “Збірник філологічної секції”, т. I і IV, 1898 і 1901 (одночасно ця праця вийшла поросійськи в Одесі, з деякими скороченнями).

⁶ Проба улаштування хронології до творів Т.Шевченка. — “Записки”, т. VIII і XIX (частина перша і друга).

⁷ Варіанти на декотрі Шевченкові твори. — “Записки”, т. XXXIII і XXXIX; Недруковані поезії Т.Шевченка. — “Записки”, т. XXXIX.

⁸ Деякі причинки до поправнішого видання поезій Т.Шевченка. — “Записки”, т. XXXIV.

⁹ Замітки до поправнішого видання поезій Т.Шевченка. — “Записки”, т. LVI.

¹⁰ “Наймичка” Т.Шевченка. — “Записки”, т. VI.

¹¹ Огляд поеми “Сон”. — “Зоря”, 1895. Безліч дрібних матеріалів і заміток про Шевченка — в “Зорі”, “Літературно-науковому вістнику”, “Записках”.

¹² Шевченко і Міцкевич. Про значіння впливу Міцкевича в розвою поетичної творчості та в генезі поодиноких поем Шевченка. — “Записки”, т. III.

редакцією Огоновського Товариство розпочало повне видання творів Шевченка; воно ще не закінчене, вийшло чотири томи зібрання¹.

Інший малоросійський письменник, для вивчення якого Товариство зробило багато, це — Федькович, найвидатніший з давніших письменників австрійської України. У виданнях Товариства вийшли: його біографія, написана О. Колесою; яка викликала на сторінках “Зорі”, де публікувалася, жваву полеміку²; спомини й матеріали про Федьковича, зібрані Р. Заклинським³ та низка дрібніших матеріалів, а з 1901 року воно розпочало видання повного, науково опрацьованого видання його творів; досі вийшло три томи, що містять його вірші, повісті і драматичні переклади⁴; до двох наступних томів увійдуть оригінальні драматичні твори, листування і біографія поета. Кілька праць присвячені Кулішеві: його біографія, написана О. Маковеем⁵, критична стаття І. Стешенка⁶ і стаття В. Щурата — про останній приїзд Куліша до Львова⁷. Його ж стосується й велика стаття С. Томашівського “Маруся Богуславка в українській літературі” (“Літературно-науковий вістник”, 1901, кн. III—VI). Далі є стаття І. Стешенка про О. Стороженка⁸, низка дрібних заміток про Руданського, повне зібрання творів якого видає Товариство (“Писання Стефана Руданського”, досі вийшло 6 томиків) та багато іншого.

Низка літературних характеристик письменників міститься у 26 виданих томах “Літературно-наукового вістника”: Б. Грінченка — про Олександру Куліш; І. Франка — про Старицького; Ю. Кміта — про Карпенка-Карого; О. Маковея — про Кобилянську, Чайківського, Грабовського, Бордуляка; мої — про Кобринську й Семанюка та ін.* Для вивчення новітньої української літератури науково-літературний відділ “Літературно-наукового вістника” є взагалі цілим архівом, з безліччю літературно-біографічних відомостей, критичних нарисів і т. ін., як і останні томи “Зорі”.

З вивчення малоросійської мови та її діалектів зазначу: видані О. Колесою пергаментні аркуші XII—XIII століть з бібліотеки Лаврівського мона-

¹ Кобзарь Т. Шевченка. (Кращу редакцію тексту дало нове компактне видання Романчука, 1902).

² Юрий Коссован. — “Зоря”, 1893; Р. Заклинський, Чи можна Федьковича Коссованом звати? — “Зоря”, 1894.

³ Спомини про Федьковича. — “Літературно-науковий вістник”, 1901, кн. I—II.

⁴ Українсько-руська бібліотека, т. I, II і IV.

⁵ Панько Омелькович Куліш. — “Літературно-науковий вістник”, 1900, кн. III—VI, IX—XII (також окремим виданням).

⁶ Пробі біографії й оцінки діяльності П. Куліша. — “Записки”, т. XLIV.

⁷ До історії останнього побуту П. Куліша у Львові. — “Зоря”, 1897.

⁸ Ол. П. Стороженко. Причинки до характеристики його творів. — “Записки”, т. XLIII.

стиря, з палеографічними й історико-лінгвістичними зауваженнями¹, дослідження К.Студинського про львівську грецько-малоросійську граматику 1591 р. 'Αδελφότης², О.Маковея про перші кроки наукового вивчення малоросійської мови в Галичині у ХІХ столітті³. В.Охримович опублікував першу частину своєї великої і вельми цікавої праці про наголос у малоросійській мові⁴.

Дуже багато дають публікації Товариства з діалектології західних, прикарпатських земель: ґрунтовні праці І.Верхратського про угорсько-руські діалекти⁵, про діалект лемків, долів чи долинян (в околицях Перемишля і Ярослав), замішанців (у вигині Вислоку)⁶, — вони містять, крім огляду звукових, морфологічних і почасти синтаксичних особливостей, також збірники текстів і словнички ідіом. Далі — праці В.Гнатюка про угорсько-руські діалекти — зокрема про словацько-малоруську діалектичну границю: "Русини Пряшівської єпархії і їх говори" ("Записки", т. XXXV—XXXVI), критичні статті з цього ж питання у т. XXVIII (вони вийшли окремо під заголовком "Hungaro-ruthenica", 1900) та "Словаки чи русини?" (т. XLII); велике зібрання текстів до неї вміщене у т. IX "Етнографічного збірника". Згадаю ще його замітку про деякі особливості діалекту бойків⁷. Нарешті, велику цінність для діалектологічних досліджень мають збірники народних творів В.Гнатюка, О.Роздольського та ін., записаних з повним дотриманням діалектологічних особливостей (про них йтиметься нижче, при огляді фольклорних матеріалів).

Переходячи до вивчення *народної словесності*, я передусім мушу згадати про збірник статей Драгоманова з української народної словесності й літератури, який видає філологічна секція. Два опубліковані томи містять перекладені статті, що друкувалися в Росії⁸; у наступних томах збірника мають вийти чужомовні статті*. Далі вкажу такі дослідження: І.Франка "Козак Плахта, українська народна пісня, друкована в польській брошурі з р. 1625" ("Записки", т. XLVII) з цікавими зауваженнями про історію

¹ Лаврівські пергамянові листки з ХІІ—ХІІІ в. — "Записки", т. LIV.

² "Адельфотес", грамика, видана у Львові 1591 р. — "Записки", т. VII.

³ Історії нашої філології — три галицькі граматики (І.Могильницький, Й.Лозинський і Й.Левицький) — "Записки", т. LI і LIV.

⁴ Про наголос в українсько-руській мові. — "Записки", т. XXXIII.

⁵ Знадоби до пізнання угорсько-руських говорів. — Говори з наголосом подвижимим. — "Записки", т. XXVII; Говори з наголосом недвижимим. — "Записки", т. XL, XLIV—XLV.

⁶ Про говор галицьких лемків. — "Збірник філологічної секції", т. V; Про говор долівський. — "Записки", т. XXXV—XXXVI; Говор Замішанців. — "Записки", т. III.

⁷ До бойківського говору. — "Записки", т. XLVIII.

⁸ "Збірник філологічної секції", т. II і III.

української народної пісні взагалі; В.Гнатюка — про сучасну народну піснетворчість, з багатим збірником таких “нових” пісень¹; його ж про народні твори, які оспівують розбійника Яношіка та оповідання про нього²; М.Дикарива про вербу в символіці народних пісень³; О.Колесси — про елементи української народної поезії у творах польського поета Залеського⁴; дослідження В.Гнатюка⁵ та К.Студинського⁶ про галицьких лірників і їх репертуар. Зібрано дуже багато і вірцево, з цілковитим дотриманням справжнього вигляду й мови, із вказанням паралелей та аналогій, видано творів народної словесності — головно галицької та угорсько-руської. На першому місці стоять кілька великих систематичних збірників, видання яких Товариство розпочало в останні роки, не вдовольняючись дрібними збірками, іноді досить випадковими за складом, які зазвичай фігурують у різних етнографічних виданнях. Так В.Гнатюк видав у двох томах багатющу збірку легенд із галицьких записів (440 позицій)⁷, том народних анекдотів, також із галицьких записів (700 позицій)⁸. І.Франко розпочав грандіозний корпус галицьких приказок — перший опублікований том містить близько 3000 приказок на літери “А”, “Б” й половину “В” (вони розміщені за першими літерами тексту), з пояснювальними зауваженнями й паралелями⁹. Осип Роздольський видав два великі збірники галицьких народних казок і новел¹⁰. З дрібніших збірок так само однорідний характер має колекція народних переказів з приводу коронації, зібраних Дикаривим¹¹, колекція народних анекдотів, зібрана Шимченком¹², маленький збірник непристойних весільних пісень, підготований Мих. Максимовичем¹³ та ін.

¹ Пісенні новотвори в українсько-руській народній словесності. — “Записки”, т. L і LII.

² Словацький опришок Яношік в народній словесності. — “Записки”, т. XXXI–XXXII.

³ Децо про вербу яко символ в українській пісні. — “Збірник філологічної секції”, т. V.

⁴ Українські народні пісні в поезіях Богд. Залеського. — “Записки”, т. I.

⁵ Лірники — лірницькі молитви, слова, звістки і т.ін. про лірників повіту Бучацького. — “Етнографічний збірник”, т. II.

⁶ Лірники. — “Зоря”, 1894.

⁷ Галицько-руські народні легенди. — “Етнографічний збірник”, т. XII і XIII, 1902.

⁸ Галицько-руські анекдоти. — “Етнографічний збірник”, т. VI, 1899.

⁹ Галицько-руські народні приповідки. — “Етнографічний збірник”, т. X, 1904.

¹⁰ Збірник казок (“Галицькі народні казки”) — перша половина т. I “Етнографічного збірника”, друга — як окремих (VII) том того ж збірника. Збірник новел (“Галицькі народні новели”) вміщує VIII том збірника.

¹¹ Народна гутірка з поводу коронації. — “Етнографічний збірник”, т. V.

¹² Українські людські вигадки. — “Етнографічний збірник”, т. I.

¹³ Сороміцькі весільні пісні. — “Матеріали до етнології”, т. I.

Друга серія охоплює великі збірки фольклорних матеріалів з певної місцевості: В.Гнатюка записи з Угорської Русі в трьох томах: перші два містять легенди, новели, казки, оповідання й анекдоти, зібрані ним переважно у східній частині Угорської Русі¹, третій том — також у записах із західних угорсько-руських комітатів, укладений за селами, в яких вони записані, переважно як діалектологічний матеріал, та пісні, записані у Бачці (в угорсько-руських колоніях комітату Бач-Бодрог)². І.Колесси — великий збірник народних пісень, зібраних у с. Ходовичах Стрийського пов[іту], з мелодіями, записаними ним³. З менших збірок фольклорного матеріалу такий характер мають збірки: Дикарвіва — народні казки й анекдоти, записані в Кубанській області⁴, Р.Кайндля — буковинські фольклорні матеріали⁵, народні загадки, зібрані Я.Миколаєвичем у с. Половому, та ін.⁶

Немало зроблено й видано для вивчення *народного життя*. Опису народного життя й побуту цілих етнографічних груп присвячені дві великі праці: В.Шухевича про гуцулів⁷, це найцікавіше і найоригінальніше з українських, а можливо, навіть і зі слов'янських племен; до цього часу вийшло три книги, що містять вельми різноманітний матеріал, зібраний довгорічними спостереженнями, хоч і не зовсім уміло опрацьований, — розкішне видання з безліччю ілюстрацій. Друга — В.Гнатюка про русинів у Бачці (угро-руській колонії на нижньому Дунаї, у комітаті Бач-Бодрог): їм він присвятив велику статтю у XXII томі “Записок” (“Руські оселі в Бачці”), великий збірник пісенних текстів (в IX томі “Етнографічного збірника”), а питанням їх національності займається у своїх згаданих вище статтях з діалектології; поза тим, у т. LIII “Записок” він видав невелику хроніку Керестури — головної з цих колоній. Життю і побутові угорських русинів присвятив невелику працю Ю.Жаткович, один з місцевих

¹ Етнографічні матеріали з Угорської Русі. — “Етнографічний збірник”, т. III і IV, 1897–1898.

² Етнографічні матеріали з Угорської Русі: західні угорсько-руські комітати, II. Бач-Бодрогський комітат. — “Етнографічний збірник”, т. X, 1900.

³ Галицько-руські народні пісні з мелодіями, зібрав у селі Ходовичах д-р Іван Колеса. — “Етнографічний збірник”, т. XI, 1901.

⁴ Чорноморські народні казки й анекдоти. — “Етнографічний збірник”, т. II.

⁵ Фольклорні матеріали із збірки проф. Р.Кайндля. — “Етнографічний збірник”, т. V.

⁶ Людові загадки з Кам'янецького повіту (110 номерів). — “Етнографічний збірник”, т. V.

⁷ Гуцульщина, нап[исав] Шухевич. — “Матеріали до українсько-руської етнології”, т. II, IV і V, 1899–1902.

(на жаль, дуже нечисленних) угорсько-руських дослідників¹. Нарешті, С.Томашівський підготував вельми цікаву працю зі статистики Угорської Русі².

Спеціальні праці: В.Охримовича про залишки комуністичного ладу у гірських бойків (заголовок статті, можливо, не зовсім відповідає змістові, але самі факти гірського господарства надзвичайно цікаві)³; І.Черкаського про спадщину в українському звичаєвому праві⁴; І.Франка й Ф.Колесси — про народні вірування галицьких підгірян (околиці Коломиї, Стрия і Дрогобича)⁵; низка статей М.Дикарива з міфології⁶, про народні вірування про св. Миколая⁷, далі — його ж матеріали з народної ботаніки⁸. Чекає на видання його великий календар народних вірувань, що залишився в рукописі; за життя він видав описи Різдваєних свят на Кубані⁹. Невеликий календар з західного Підгір'я Галицької Русі видав М.Зубрицький¹⁰. Весільний ритуал дуже детально і старанно описала П.Литвинова-Бартош, за спостереженнями у Глухівському повіті Чернігівської губернії¹¹ та Он. Гриша, за спостереженнями у Гадяцькому повіті Полтавської губернії¹². Збірку гуцульських замовлянь, з різних записів, видав І.Франко¹³. Про дитячі ігри,

¹ “Замітки етнографічні з Угорської Русі” (“Етнографічний збірник”, т. II) містять такі розділи: класифікація угорських русинів, народний календар, весілля, народження, хвороби, похорони, одяг, харчі, господарство, децю з усної літератури, звідки угорські русини діставали церковні книги?

² Угорські русини в світлі мадярської урядової статистики. — “Записки”, т. LVI.

³ Останки комуністичного устрою у галицьких бойків-верховинців. — “Записки”, т. XXXI—XXXII.

⁴ Спадщина в українським праві звичайовому. — “Часопись правнича”, т. IX.

⁵ І.Франко, Людові вірування на Підгір'ї; Ф.Колесса, Людові вірування на Підгір'ї, в с. Ходовичах. — “Етнографічний збірник”, т. V (народна космологія і метеорологія, погляди на органічний світ, рослин, звірів і людину, явища господарського й суспільного життя, календар і свята, міфологія і демонологія).

⁶ Я назвав головні з них вище; крім них у посмертному збірнику його статей вийшли: “Кого треба розуміти під рахманами й ідентичними з ними русалками?”, “Пояснення до колядок”, “Чудесна річка в домі господаря”.

⁷ Великий бог Микола. — Там само.

⁸ Знадоби до народної української ботаніки. — Там само.

⁹ Різдваєні свята в ст. Павловській, Єйського oddілу. — “Етнографічний збірник”, т. I.

¹⁰ Народний календар (звичаї і повірки). — “Матеріали до українсько-руської етнології”, т. III.

¹¹ Весільні обряди і звичаї у с. Землянці Глухівського повіту. — “Матеріали до українсько-руської етнології”, т. III.

¹² Весілля у Гадяцькому повіті у Полтавщині. — “Матеріали до українсько-руської етнології”, т. I.

¹³ Гуцульські примівки. — “Етнографічний збірник”, т. V.

пісні і загалом життя дітей галицького селянства — стаття М.Дерлиці¹. Про сходини сільської молоді — програма, з великим коментарем, М.Дикарива². Про народні музичні інструменти — стаття автора, який приховав своє ім'я під криптонімом Боян³. Про писанки північно-східної Галичини, їх виготовлення й орнаментацию — дослідження М.Кордуби⁴, з великим атласом рисунків.

Для матеріальної культури: В.Гнатюка про народне харчування і кухню в Галичині⁵ та дуже цікавий її хіміко-фізіологічний аналіз відомого фізіолога І.Горбачевського⁶. Про влаштування селянського двору є стаття М.Могильченка (спостереження з Чернігівської губ[ернії])⁷, а також має вийти стаття М.Русова за спостереженнями з Полтавської губернії. Про народні промисли: про гончарство (за спостереженнями у с. Олешні Чернігівської губ[ернії]) М.Могильченка⁸ та подібна, за спостереженнями у с. Опішні Полтавської губернії, М.Русова має з'явитися у найближчому томі “Матеріалів”; про ткацький і кушнірський промисли, за галицькими спостереженнями, В.Гнатюка⁹; про обробку дерева А.Веретельника¹⁰; про рибальство українців у Добруджі Ф.Волкова¹¹.

Я перелічив те, що здалося мені найціннішим чи таким, що матиме інтерес для сучасних історико-філологічних і етнографічних досліджень у Росії (ті, хто цікавиться, на підставі цих вказівок самі відшукають потрібне для них, користуючись покажчиками й бюлетенями Товариства). Якби я захотів вказувати все те нове, що вносять у вивчення Південної Русі ці праці й публікації матеріалів, мені, звісно, довелось би написати кілька великих книг. Вже й тепер, яким є стан справ з деяких питань, — як наприклад, у деяких розділах історії давньої Русі, зокрема з історії Галичини — на всій її тяглоті, з історії козацтва, закінчуючи епохою Хмельницького, з історії

¹ Селянські діти. — Там само.

² Програма до збирання відомостей про громади й збірки сільської молоді (вулицю, вечірницю, досвітки й складки). — “Матеріали до українсько-руської етнології”, т. III.

³ Народні музичні струменти на Україні. — “Зоря”, 1894.

⁴ Писанки на галицькій Волині. — “Матеріали до українсько-руської етнології”, т. I.

⁵ Народна пожива і спосіб її приправи. — Там само.

⁶ Причинки до пізнання виживи сільської людності галицького Поділля. — “Збірник математично-природописно-лікарської секції”, т. V (медичний розділ).

⁷ Будівля на Чернігівщині. — “Матеріали до українсько-руської етнології”, т. I.

⁸ Гончарство у с. Олешні у Чернігівщині. — “Матеріали до українсько-руської етнології”, т. I.

⁹ Ткацтво у Східній Галичині. — Там само, т. III; Кушнірство у Галичині. — Там само, т. I.

¹⁰ Рубання і виготовлювання дерева. — Там само, т. III.

¹¹ Українське рибальство у Добруджі. — Там само, т. I.

нової української літератури, з української діалектології, з українського фольклору загалом, — дослідник не може рухатися, не ознайомившись із зробленим і опублікованим із цих питань Товариством імені Шевченка. І ця моя стаття мала саме таку мету — вказати науковцям, які працюють у цих і суміжних з ними наукових ділянках у Росії, на необхідність знайомства з доробком членів Товариства — в інтересах успішного розвитку цих досліджень.

Гадаю також, що і з методологічного боку праці Товариства можуть бути цікавими й корисними російським дослідникам: як на мене, наприклад, методи вивчення й опрацювання фольклорного, етнологічного й археологічного матеріалів, археографічні й історичні методи, вироблені й застосовані в наукових працях Товариства, у його, так би мовити, наукових лабораторіях (звісно, у переносному сенсі — оскільки лабораторій у буквальному сенсі Товариство не має), мають свої особливості, іноді не лише цікаві, але й повчальні. Втім, це питання суто суб'єктивного характеру. Вповні відчутними залишаються результати цієї праці, накопичені десятилітньою науковою роботою оновленого Наукового товариства імені Шевченка, повний огляд яких я й намагався зробити.

Львівське Наукове товариство імені Шевченка і його внески у вивчення Південної Русі

Публікується в українському перекладі за виданням: *Грушевский М.* Львовское ученое общество им. Шевченко и его вклады в изучение Южной Руси // Журнал Министерства народного просвещения. — СПб, 1903. — Кн. 3. — С. 117—148.

с. 505 *Хоча Товариство імені Шевченка обмінюється виданнями з досить значною кількістю наукових установ і видань у Росії (звіт Товариства за 1902 рік налічує їх близько 60-ти)* — російські наукові установи могли передплачувати видання НТШ та обмінюватися виданнями з ним, але тільки з науковою метою, адже вільне розповсюдження видань Товариства на землях Російської імперії було заборонене до часу першої Російської революції 1905—1907 рр.

...*“Киевская старина” систематично подає звіти про “Записки” Товариства* — київські науковці Василь Доманицький та Никандр Молчановський регулярно, по кілька разів на рік подавали огляди “Записок НТШ”, див.: Систематический указатель журнала “Киевская старина”: 1882—1906 / Сост. И.Павловский и др. — Полтава, 1911. — С. 148—149.

...в *“Известиях отдела русского языка Академии наук” розпочали систематичні огляди та надрукували огляд видань Товариства за 1898 р.; на сторінках “Журнала Министерства народного просвещения” подавали відгуки на його археографічні видання* — див.: *Лященко А.* Издания ученого Общества имени Шевченка во Львове, в 1898 году // Известия Отделения русского языка и словесности Имп. АН. — СПб, 1900. — Т. 5. — Кн. II. — С. 705—718; [Аноним.] Рец. на: Жерела до історії України-Руси, видає археографічна комісія Наукового товариства імені Шевченка // Журнал Министерства народного просвещения. — СПб, 1903. — Июнь. — Отд. II. — С. 477.

с. 507 *Далі щорічні покажчики подавали в томах 26, 32, 38, 45, 51* — ці покажчики втратили актуальність після виходу ґрунтового видання: Бібліографія Записок Наукового товариства імені Шевченка: Томи I—CCXL. 1892—2000 / Уклад. В.Майхер. — Львів, 2003.

с. 510 *“Передісторичні знахідки на Кирилівській улиці в Києві” та “Палеолітичні знахідки на Кирилівській улиці” (це, як на мене, досі найнауковіші дослідження, які з’явилися про ці стоянки), та “Магдаленське майстерство на Україні” (“Записки”, т. XLVI* — див.: *Вовк Хв.* Передісторичні знахідки на Кирилівській улиці в Києві // Матеріали до українсько-руської етнології. — Львів, 1899. — Т. I. — С. 1—32; *Вовк Хв.* Магдаленське майстерство на Україні // ЗНТШ. — Львів, 1902. — Т. XLVI. — С. 1—12. Ці та інші розвідки Ф.Вовк писав на основі результатів археологічних розкопок, які здійснив київський археолог В.Хвойка, але саме його аналіз цих пам’яток та датування були прийняті в науці; див.: *Брайчевський М.Ю.* Видатний український археолог (до 40-річчя з дня смерті В.А.Хвойки) // Вісник АН УРСР. — К.,

1954. — № 11. — С. 59–61; *Франко О.О.* Федір Вовк — вчений і громадський діяч. — К., 2000. — С. 219–221.

У найближчій книзі “Матеріалів” має вийти його ж велике дослідження про “домікенську культуру” — загадкову культуру, що викликала особливу увагу після нещодавніх знахідок В.Хвойки, походження якої досі так і не з’ясували — див.: *Вовк Хв.* Вироби передмікенського типу у неолітичних становищах на Україні // *Матеріали до українсько-руської етнології.* — Львів, 1903. — Т. VI. — С. 1–27. Фактично Ф.Вовк став науковим відкривачем та популяризатором у європейських наукових часописах археологічної культури, відомої тепер під назвою трипільська, див.: *Франко О.О.* Федір Вовк. — С. 219–225.

...“Знахідки у могилах між Верем’ем і Стретівкою і біля Трипілля” (“Матеріали”, т. III), описані тим же Волковим у невеликій замітці — див.: *Вовк Хв.* Знахідки у могилах між Верем’ем і Стретівкою і біля Трипілля // *Матеріали до українсько-руської етнології.* — Львів, 1899. — Т. III. — С. 1–11.

с. 511 Цінні вказівки чи виправлення містяться у деяких археологічних публікаціях, таких як рецензія Ястребова на “Кургани” графа Бобринського (“Записки”, т. VII), В.Доманицького про археологічні карти Волинської і Подільської губерній (т. L) — див.: *М.А. [Ястребов Володимир].* Рец. на публ.: Бобринский А. Курганы и случайные археологические находки близ м. Смелы. — СПб, 1887 // ЗНТШ. — Львів, 1895. — Т. VII: Бібліографія. — С. 1–8; *Доманицький В.* Рец. на публ.: Сецинский Е. Археологическая карта Подольской губернии. — М., 1901 // ЗНТШ. — Львів, 1902. — Т. L: Бібліографія. — С. 3–7; *Доманицький В.* Рец. на публ.: Антонович В.Б. Археологическая карта Вольнской губернии. — М., 1900 // Там само. — С. 7–10.

...нове видання, в якого зроблять і німецький переклад для видання, яке здійснюватиме фірма “В. С. Teubner” у Ляйпцігу — німецький переклад вийшов тільки у 1906 р. під назвою: *Geschichte der ukrainischen (ruthenischen) Volkes.* — Leipzig, 1906. — Bd. I: Urgeschichte des Landes und des Volkes Anfange des Kiewer Staates / Autorisierte Übersetzung aus der zw. ukrainischen Aufgabe.

с. 514 ...за винятком нещодавно надрукованого в “Киевской старине” огляду перших трьох томів, я не знаходив у російській науковій літературі жодних відомостей про нього — див.: *Доманицький В.* Рец. на: Грушевський М. Історія України-Руси. — Т. 1–3. — 1897–1900 // Киевская старина. — К., 1902. — Дек. — С. 186–193. Цей же автор у 1903 р. прорецензував наступний 4-й том монументальної праці М.Грушевського, див.: *Доманицький В.* Рец. на: Грушевський М. Історія України-Руси. — Т. 4. — 1903 // Киевская старина. — К., 1902. — Дек. — С. 163–171.

...з огляду берлінського професора Брікнера про перші два томи “Історії” у виданні “Archiv für Slavische Philologie” (т. XXII, с. 293) — див.: *Brückner A. Hruszewski M.* Istorija Ukrainy-Rusy. — Lwiv, 1899–1900 // Archiv für slavische Philologie. — Berlin, 1900. — Т. XXII. — С. 293–300.

с. 516 *Моя рецензія на його опис Київщини і Брацлавщини (у т. XXII "Źródła") у XVII т. "Записок"... рецензія С.Томашівського на галицькі матеріали (т. XVIII "Źródła"), "Записки", т. L.* — див.: Грушевський М. Рец. на публ.: Źródła dziejowe. — Warszawa, 1897. — Т. XXII: Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym, t. XI: Ziemie ruskie, opisane przez Alexandra Jabłonowskiego. Ukraina (Kijów — Braclaw) // ЗНТШ. — Львів, 1897. — Т. XVII. — С. 9–22; *Томашівський С.* Рец на публ.: Źródła dziejowe. — Warszawa, 1902. — Т. XVIII: Część 1: Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym, t. VII: Część 1: Ziemie Ruskie. Ruś Czerwona opisana przez Alexandra Jabłonowskiego // ЗНТШ. — Львів, 1903. — Т. LI. — С. 29–33.

с. 517 *Кілька документів до історії сільського духовенства в Галичині XVII–XVIII в.* — "Записки", т. LI — М.Грушевський написав передмову до цієї збірки документів, яку уклав М.Зубрицький, див. с. 102 нашого видання.

с. 518 *...драму Тимона Заборовського "Bohdan Chmelnicki"...* — І.Франко про автора та його драму написав окрему працю, див.: Франко І. Хмельницький — непризнаний польський патріот // ЗНТШ. — Львів, 1898. — Т. XXIII–XXIV. — С. 9–17.

с. 522 *Статті: І.Кокорудза — про Омеляна Огоновського — ("Записки", т. V); Кониського — про Дикарива ("Літературно-науковий вістник", 1900, кн. X–XI); мої — про Лазаревського й О.Маркевича ("Записки", т. XLVII і LXV)* — див.: Кокорудз І. Професор доктор Омелян Огоновський. Огляд його життя і наукової та літературної діяльності // ЗНТШ. — Львів, 1895. — Т. V. — С. 1–34; *Кониський О.* До життєпису М.О.Дикарива // Літературно-науковий вістник. — Львів, 1900. — Т. XII. — Кн. 10. — С. 10–29; Кн. 11. — С. 75–91; *Грушевський М.* Пам'яті Олександра Лазаревського // ЗНТШ. — Львів, 1902. — Т. XLVII. — С. 1–10; *Грушевський М.* Пам'яті Олексія Маркевича // ЗНТШ. — Львів, 1903. — Т. LV. — С. 1–14.

с. 523 *... (це доповнення до його великої праці про Вишенського) — див.: Франко І.* Іван Вишенський і його твори. — Львів, 1895 (перевидано: Франко І.Я. Зібрання творів у 50 т. — К., 1981. — Т. 30. — С. 7–211).

с. 524 *Він видав у двох томах корпус легенд, за усною традицією галицького народу ("Етнографічний збірник", т. XII–XIII)* — див.: Гнатюк В. Галицько-руські народні легенди. — Львів, 1902. — Т. 1–2 (= Етнографічний збірник, т. XII–XIII).

с. 526 *...у 26 виданих томах "Літературно-наукового вістника": Б.Грінченка — про Олександра Куліша; І.Франка — про Старицького; Ю.Кміта — про Карпенка-Карого; О.Маковей — про Кобилянську, Чайківського, Грабовського, Бордуляка; мої — про Кобринську й Семанюка та ін.* — йдеться про публікації: Франко І. Михайло П. Старицький // Літературно-науковий вістник. — Львів, 1902. — Т. 18. — С. 43–67, 126–138; Т. 19. — С. 15–26; *Грінченко Б.* Поет жіночого горя: О.М. Кулішева (Ганна Барвінок) // Літературно-науковий вістник. — Львів, 1900. — Т. 11. — С. 185–202; *Кміт Ю.* Карпенко-Карий (Іван Тобілевич) // Літературно-науковий вістник. — Львів, 1900. —

Т. 12. — С. 1–22; *Маковей О.* Андрій Чайковський: літературно-критична студія // Літературно-науковий вістник. — Львів, 1898. — Т. 1. — С. 152–173; *Він же.* Ольга Кобилянська: літературно-критична студія // Літературно-науковий вістник. — Львів, 1899. — Т. 5. — С. 28–51; *Він же.* Павло Грабовський: дещо про його життя і діяльність // Літературно-науковий вістник. — Львів, 1899. — Т. 6. — С. 22–37; *Він же.* Тимотей Бордуляк (Т.Ветлина) // Літературно-науковий вістник. — Львів, 1898. — Т. 3. — С. 59–82; *Грушевський М.* Кобринська Наталя // Літературно-науковий вістник. — Львів, 1900. — Т. 9. — С. 1–23; *Грушевський М.* Рец. на: Семенюк Й. (Марко Черемшина). Карби, новелі з гуцульського життя. — Чернівці, 1901 // Літературно-науковий вістник. — Львів, 1902. — Т. 19. — С. 128–134.

с. 527 ...збірник статей Драгоманова з української народної словесності й літератури, який видає філологічна секція. Два опубліковані томи містять перекладені статті, що друкувалися в Росії; у наступних томах збірника мають вийти чужомовні статті — див.: [*Драгоманов М.*] Розвідки Михайла Драгоманова про українську народню словесність і письменство. — Львів, 1899–1900, 1906–1907. — Т. 1–4 (= Збірник філологічної секції Наукового товариства імені Шевченка, т. II і III, VII і X).

М.К.

[Виступ на звичайних загальних зборах Наукового товариства ім. Шевченка 29 червня 1904 р.]

Публікується за виданням: [*Грушевський М.*] [Виступ на звичайних загальних зборах Наукового товариства ім. Шевченка 29 червня 1904 р.] // Хроніка НТШ. — Львів, 1904. — Ч. 19. — С. 1–3.

Цей і наступний виступи є звітами діяльності Товариства відповідно за 1903 і 1904 рр. М.Грушевський веде мову про розбудову матеріальної бази Товариства за ці роки, наголошує на фінансовій скруті, не заглиблюючись детально в характеристику наукової роботи, як це він робив раніше у “Записках для загальних зборів 1896 і 1898 рр.” (*Грушевський М.* Наукова діяльність Товариства імені Шевченка в 1895 р. Записка для загального збору р. 1896 // *Він же.* Твори: У 50 т. — Львів, 2004. — Т. 6. — С. 534–541; *Він же.* Наукова діяльність Товариства імені Шевченка в 1896 і 1897 рр. Записка для загального збору 1898 р. // Там само. — С. 542–549).

с. 533 ...Товариство скінчило десять літ від першої своєї реформи на взір європейських академій наук — М.Грушевський має на увазі реформування Товариства імені Шевченка на наукове в 1892 р. Проект реформи запропонував О.Барвінський у 1890 р. За реформою у Товаристві були створені три секції: історично-філософська, філологічна і математично-природописно-лікарська. На

З М І С Т

	с. тексту	с. ком.
<i>М.Капраль</i> . Від упорядника	V	
Розділ I. АРХЕОГРАФІЧНІ ПУБЛІКАЦІЇ, ПЕРЕДМОВИ	1	
Сторінка з історії українсько-руського сільського духовенства (по самбірським актам XVI в.)	3	596
Лист кор[оля] Стефана Баторія до калги з р. 1577	76	602
Монах ворожбитом	78	602
Причинки до історії роду Бибельських, зібрані арцибіскупом львівським Яном Прохніцьким. Подав Аристарх Крижановський ...	80	603
Два селянські контракти купна-продажі з початку XVI в.	90	605
Кілька грамот Володислава Опольського	95	606
Кілька документів до історії сільського духовенства в Галичині XVII—XVIII в.	102	608
Козаки в 1470-х рр.	112	609
Незаплачене київське подимне	117	609
“Козаки” в Галичині 1605 р.	118	610
Матеріали до історії Коліївщини. I. Василянські записки й листи про Коліївщину.	120	610
Матеріали до історії суспільно-політичних і економічних відносин Західної України. Серія перша (ч. 1—80) (1361—1530)	140	612
Серія друга (ч. 81—132) (1531—1574)	227	619
[Вступне слово до т. VIII “Руської історичної бібліотеки”]	300	623
[Передмова до т. XXI “Руської історичної бібліотеки”]	302	624
[Вступне слово від редакції до т. XXII “Руської історичної бібліотеки”]	304	625
[Передмова до т. XXIII—XXIV “Руської історичної бібліотеки”]	306	625
[Передмова до т. III “Жерел”]	309	628
[Передмова до т. VII “Жерел”]	311	629
Розділ II. АРХЕОЛОГІЧНІ СТУДІЇ	313	630
Бронзові мечі з Турецького повіту (Галичина)	315	630
Ковтки “київського типу” у сучасних кавказців	319	631
Печатки з околиць Галича	322	632
Розділ III. ІСТОРИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ	325	632
Хронологія подій Галицько-Волинської літописі	327	632
До справи хронологічної зв’язі в Галицько-Волинській літописі.		
Кілька заміток до статті Б.Барвінського	388	638
Економічний стан селян в Сяноцькім старостві в середині XVI в. на основі описей королівщин	392	638

Економічне становище селян в Львівському старостві в середині XVI віку на основі описей королівщин	414	643
Чи маємо автентичні грамоти кн[язя] Льва?		
Критично-історична розвідка	442	646
Ще про грамоти кн[язя] Льва галицького.		
З приводу статті проф. Линниченка	461	652
Кілька заміток до “Чуда св. Климента папи римського”	472	653
Іще до “Чуда св. Климента папи римського”	475	654
“Люди в пенезех”	478	654
Розділ IV. ОГЛЯДИ, РЕЦЕНЗІЙНІ СТАТТІ, ВИСТУПИ, ПРОЕКТИ	481	654
Огляд праць Н.Кондакова з історії староруської штуки	483	654
Київські мініатюри при Трірській псалтирі	495	657
Львівське Наукове товариство імені Шевченка і його внески у вивчення Південної Русі	505	659
[Виступ на звичайних загальних зборах Наукового товариства ім. Шевченка, 29 червня 1904 р.]	533	662
[Виступ на звичайних загальних зборах Наукового товариства ім. Шевченка, 19 цвітня 1905 р.]	535	663
Записка, предложена археографічній комісії в справі видання корпусу матеріалів до історії Козаччини	539	666
Розділ V. НЕКРОЛОГИ	541	668
Петро Лашкар'юв (Некролог)	543	668
Митрофан Дикар'ів (Некрологічна звістка)	545	669
Пам'яті Олександра Кониського	546	671
Матвій Симонів (Номис) (Некрологічна замітка)	557	682
Ізидор Шараневич (Некролог)	559	685
Мих[айло] Сухомлінов — Ів[ан] Жданов. Некрологічна замітка	562	689
Д-р Остап Терлецький. Некрологічна замітка	564	691
До некролога Остапа Терлецького	567	693
Олексій Андрієвський. Некрологічна замітка	569	694
Пам'яті Олександра Лазаревського	572	697
Тадей Рильський. Некрологічна замітка	580	707
Пам'яті Олексія Маркевича	581	709
П. Литвинова-Бартош. Некролог	592	716
Аристарх Крижановський. Некролог	593	717
[Вільгельм Онкен. Некролог]	595	718
КОМЕНТАРІ	596	
СПИСОК ЦИТОВАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	719	
ПОЯСНЕННЯ СЛІВ	736	
ПОКАЖЧИК	738	

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Грушевський Михайло Сергійович

Твори: У 50 томах

Том 7

Серія “Історичні студії та розвідки (1900—1906)”

Редактор	<i>Л.Веремієнко</i>
Художнє оформлення	<i>С.Іванов</i>
Технічний редактор	<i>С.Довба</i>
Комп'ютерний набір і верстка	<i>Л.Гринчишин</i>
Коректори	<i>Р.Гамада, М.Ломеха, Б.Павлів, О.Тростянчин</i>

Здано на складання 14.07.2005. Підп. до друку 05.12.2005.

Формат 70x100¹/₁₆. Папір офс. Гарн. Academy. Офс. друк. Умовн. друк. арк. 63,85.

Умовн. фарбовідб. 64,25. Обл.-вид. арк. 56,39. Додрук. накладу 500 прим.

Свідоцтво держ. реєстру: серія ДК № 22. Вид. № 17. Зам. 556-5.

Державне спеціалізоване видавництво “Світ” 79008 м. Львів, вул. Галицька, 21
www.dsv-svit.lviv.ua; e-mail: office@dsv-svit.lviv.ua

Надруковано з готових діапазитивів на ВАТ “Львівська книжкова фабрика “Атлас”
75005 м. Львів, вул. Зелена, 20

Грушевський М.С.

Г 91 Твори: У 50 т. /Редкол.: П.Сохань, Я.Дашкевич, І.Гирич та ін.;
Голов. ред. П.Сохань. — Львів: Світ, 2002 —
Т. 7: Серія “Історичні студії та розвідки (1900—1906)”. — 2005. —
792 с.

ISBN 966-603-223-6; 966-603-439-5 (т. 7).

Сьомий том зібрання праць М.Грушевського продовжує серію “Історичні студії та розвідки” і охоплює період 1900—1906 рр. У ньому вміщені археографічні публікації, передмови, історичні статті, огляди, рецензії та некрологи пам’яті видатних постатей того часу.

Видання розраховане для науковців та всіх, хто цікавиться історією України.

ББК 63.3 (4 УКР)

ISBN 966-603-223-6

ISBN 966-603-439-5 (т. 7)